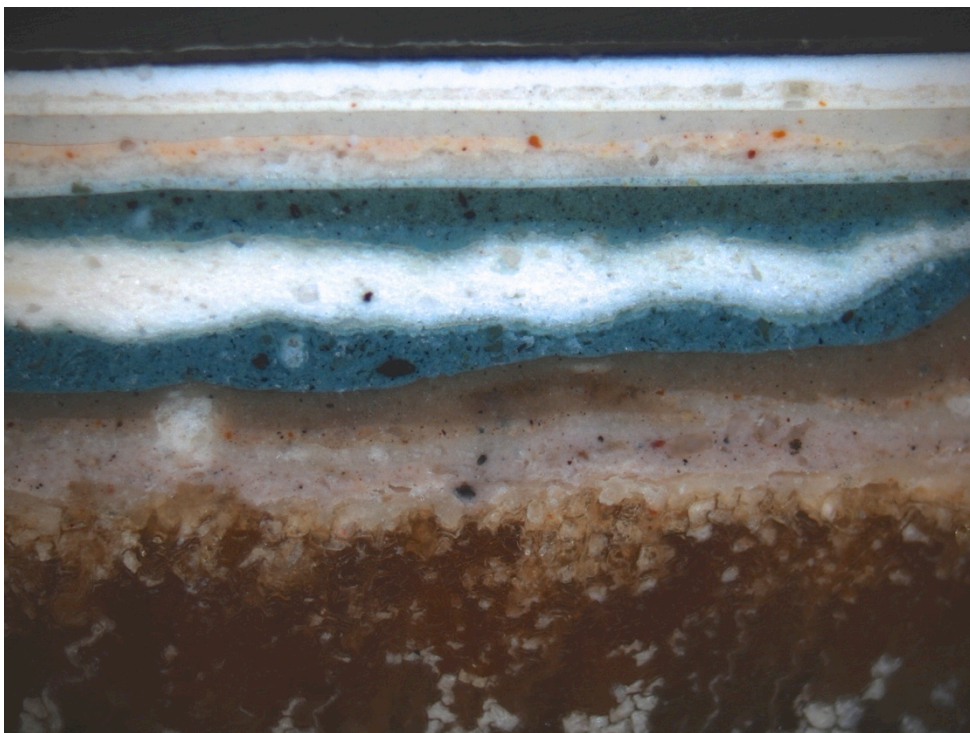

KLEURHISTORISCH ONDERZOEK

Poortgebouw Paushuize
Utrecht

Verslaglegging van kleurhistorisch onderzoek naar historische afwerkingen
in het interieur van het poortgebouw van het Paushuize te Utrecht

uitgevoerd in opdracht van
Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel N.V.

juli 2016

HISTORY BY DESIGN

Objectgegevens

Adres: Kromme Nieuwgracht 49, 3512 HE Utrecht
Bouwjaar: 1633 met aanpassingen en uitbreidingen in de 19de en 20ste eeuw
Gebouwtype: Woonhuis
Monumentnummer: 36215

Gegevens opdrachtgever

Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel N.V.
Doelenstraat 40
3512 XJ Utrecht

Contactpersoon

Dhr. Johan Blom

Gegevens onderzoekers

Rosan Scheres
Achter de Molens 26
6211 JC Maastricht
T: 0628616333
E: rosanscheres@gmail.com

Willianne van der Sar
Jan de Wittstraat 13
2613 TP Delft
T: 0618269221
E: williannevds@hotmail.com

Datum op locatie

18 mei
29 juni
1 juli

Datum verfmonsteranalyse

30 juni

Voorwoord

In opdracht van de Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel N.V. is kleurhistorisch onderzoek uitgevoerd naar de opeenvolgende kleurstellingen van het interieur van het poortgebouw bij het Paushuize te Utrecht. Het kleurhistorisch onderzoek bouwt voort op eerdere bouw- en kleurhistorische verkenningen, uitgevoerd door resp. Hylkema Consultants B.V. (2015) en Stichting Restauratie Atelier Limburg (2012) en dient als uitgangspunt voor een kleur- en interieuradvies voor twee in het poortgebouw te realiseren woningen.

In dit verslag wordt beschreven hoe het interieuradvies voor de vertrekken van het poortgebouw en de dienstwoning tot stand komt. Het interieurontwerp wordt apart aangeleverd na overleg over aangetroffen kleurstellingen en geselecteerde wandbekledingsmaterialen.

N.B. De nummering van de vertrekken is overgenomen van de bouwtekeningen van Frans Brakkee Architect. Foto's van de stratigrafieën op locatie zijn overgenomen uit het rapport van de kleurhistorische verkenning door Claudia Junge van Stichting Restauratie Atelier Limburg. De historische bouwtekeningen en dateringsplattegronden zijn afkomstig uit het bouwhistorische rapport door Hylkema Consultants B.V.

Voor kleurmaching is gebruik gemaakt van een *Farrow & Ball* kleurenwaaier.

Onze dank gaat uit naar Johan Blom (Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel N.V.), Frans Brakkee (Frans Brakkee Architect), Claudia Junge (Stichting Restauratie Atelier Limburg), Chris Gresnigt (De Heeren Bouwmeester) en Reinoud Pince van der Aa (Hylkema Consultants B.V.).

© Rosan Scheres 2016

N.B. Niets uit deze rapportage mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, foto kopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. Het ter inzage geven van dit rapport aan direct belanghebbenden is toegestaan. Tenzij nadrukkelijk anders vermeld, werden de foto's die opgenomen zijn in dit rapport gemaakt door Rosan Scheres en Willianne van der Sar.

Inhoud

Inleiding	p. 3
Bouwgeschiedenis	p. 3
Interieurs	p. 3
Doel en visie	p. 3
Werkwijze	p. 5
Historische kleurstellingen	p. 5
Decoratieve wandafwerking	p. 7
Resultaten kleuronderzoek	p. 8
Poortgebouw	p. 8
Begane grond	p. 8
Kamer 1.3	p. 9
Kamer 1.4	p. 11
Gang	p. 12
Eerste verdieping	p. 16
Trappenhuis	p. 16
Kamer 1.12	p. 18
Tweede verdieping	p. 20
Kamer 1.18	p. 20
Dienstwoning	p. 21
Begane grond en eerste verdieping	p. 21
Hergebruikte 19 ^{de} -eeuwse paneeldeuren	p. 23
Conclusie en advies	p. 24
Overzicht historische kleurstellingen	p. 24
Poortgebouw	p. 25
Dienstwoning	p. 26
Wandafwerking	p. 26

Inleiding

Bouwgeschiedenis

Het poortgebouw met toegangsbrug werd in 1633 gebouwd als uitbreiding van het Paushuize en bestond oorspronkelijk uit twee bouwlagen onder een schilddak. Nadat het Paushuize in het begin van de 19de eeuw in bezit van de Provincie Utrecht kwam, vond in 1830 een grote verbouwing plaats naar ontwerp van Christiaan Kramm (1797-1875).

Het poortgebouw werd toen met een bouwlaag verhoogd en uitgebreid langs de Kromme Nieuwegracht. Ook de interieurs van het hoofdgedeelte van het poortgebouw werden grondig gerenoveerd. Hierbij werd vermoedelijk nagenoeg al het houtwerk vernieuwd en verdwenen originele balkenplafonds achter stucplafonds.

De uitbreiding door Kramm maakte in 1915 alweer plaats voor een nieuwbouw in de vorm van een kleine dienstwoning met tuin. De dienstwoning werd dwars op het poortgebouw geplaatst en vormgegeven in Neorenaissance stijl, waardoor deze oogt als een apart woonhuis.

Bouwtekeningen uit 1941 laten zien dat er sinds 1915 een verandering is geweest in de indeling van de ruimtes op de begane grond van het hoofdgedeelte. In 1959 vond een interne verbouwing plaats naar ontwerp van architect G.M. Leeuwenberg (1899-1967). Hierbij werd de indeling van de ruimtes op de begane grond

opnieuw gewijzigd, waarbij de situatie van vóór 1941 hersteld werd. Ook op de eerste en tweede verdieping werden er aanpassingen en toevoegingen gedaan aan de bestaande indeling.¹

Interieurs

De interieurs van het poortgebouw bestaan uit een combinatie van elementen en kenmerken uit verschillende bouwfasen. Het oorspronkelijke ontwerp uit 1633 komt in de structuur en indeling van het pand nog ten dele tot uitdrukking. De buitenmuren van sommige vertrekken bevatten bovendien nog sporen van wandafwerking van voor de ingrijpende verbouwing onder leiding van Kramm in 1830. De meeste van de thans bewaard gebleven interieuronderdelen dateren vermoedelijk uit de Kramm periode: de stucplafonds, lambriseringen, paneeldeuren, kozijnen en vensters. Het trappenhuis dateert uit 1915, het jaar waarin de dienstwoning gebouwd werd.

De dienstwoning is qua indeling en vormgeving nog grotendeels origineel; de erker in de woonkamer en de dubbele tuindeuren, het trappenhuis, de keukenpui en de vensters op de verdieping dateren uit de bouwperiode. Bij de bouw van dit gedeelte werden enkele paneeldeuren uit de Kramm periode gebruikt, die afkomstig moeten zijn geweest uit het hoofdgedeelte van het poortgebouw of de destijds afgebroken uitbreiding hiervan die plaats maakte voor de nieuwbouw. Ook in de dienstwoning is er dus sprake van een combinatie van elementen uit verschillende periodes, die echter altijd zo bestaan heeft.

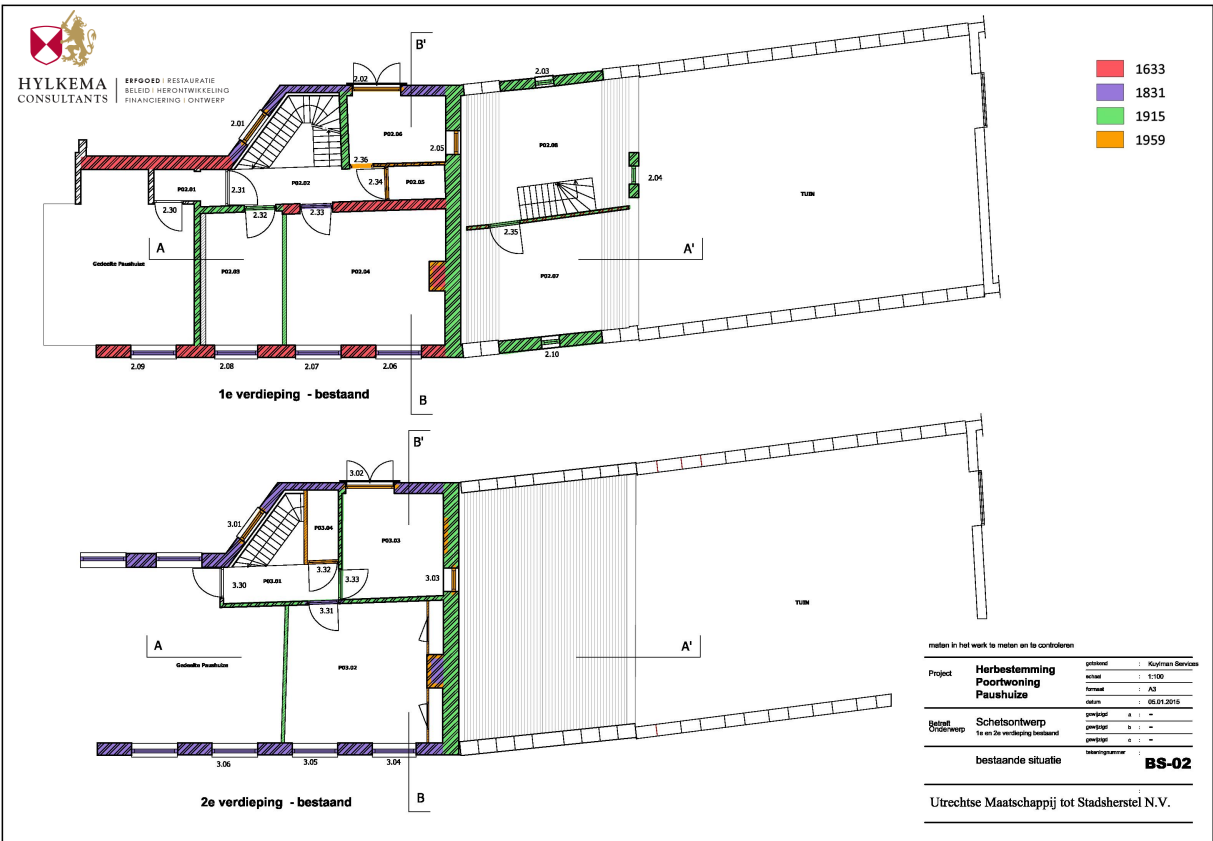
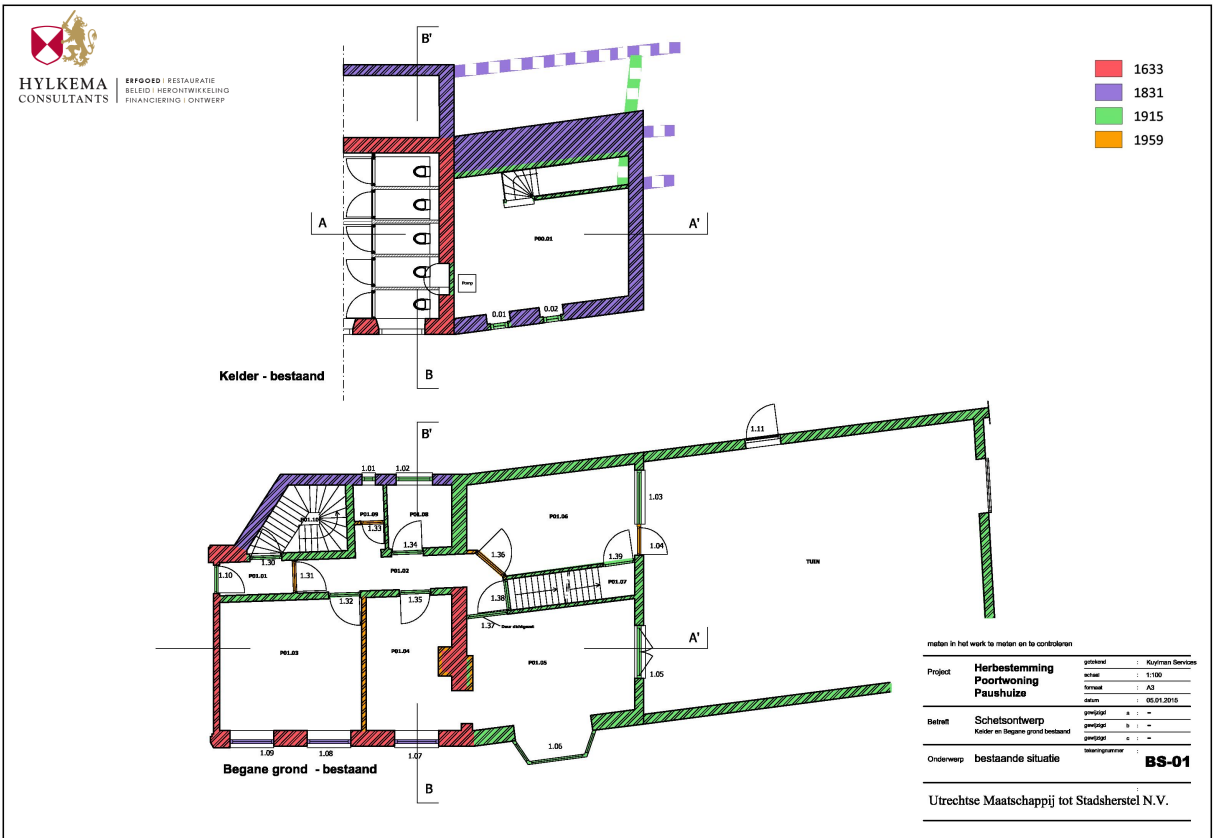
Op de dateringsplattegronden (Hylkema Consultants B.V.) op de volgende pagina's zijn de interieurelementen uit de verschillende periodes in kaart gebracht .

Doel en visie

Het kleurhistorisch onderzoek dient als uitgangspunt voor een kleuradvies en interieurontwerp voor de vertrekken in het hoofdgedeelte van het poortgebouw en de dienstwoning uit 1915, waarin dit jaar twee woningen worden gerealiseerd.

In het ontwerp zal het samengaan van elementen uit verschillende periodes in de interieurs beter tot uitdrukking worden gebracht. Hierbij worden oorspronkelijke of andere relevante historische kleurstellingen hersteld, en materialen en patronen geselecteerd die passend zijn bij de historische periodes en kleuren, maar tegelijkertijd herkenbaar zijn als moderne toevoeging. Er mag verscheidenheid bestaan tussen de verschillende ruimtes en/of interieurelementen uit verschillende periodes wat betreft kleur en stijl. Daarbij wordt wel in acht genomen dat de geselecteerde kleuren, materialen en motieven samen een esthetische eenheid en aangename basis vormen voor verdere inrichting.

¹ Hylkema Consultants, *Bouwhistorische verkenning Paushuize, dienstwoning / poortgebouw*, 2015, p. 11

Dateringsplattegronden uit bouwhistorisch rapport door Hylkema Consultants B.V.

Werkwijze

De in situ aanwezige sporen van historische verflagen en andere decoratieve afwerkingen vormen het uitgangspunt voor het kleur- en interieuradvies.

Historische kleurstellingen

In 2012 is in het poortgebouw en de dienstwoning een kleurverkenning uitgevoerd door Claudia Junge (Stichting Restauratie Atelier Limburg) op basis waarvan kon worden vastgesteld dat er nog veel historische verflagen aanwezig zijn op de 19de- en vroeg 20ste-eeuwse interieuronderdelen. Er zijn hierbij stratigrafische kleurtrappen gemaakt die de opeenvolging van kleuren op de afzonderlijke elementen in beeld brengen. Ook kon worden vastgesteld dat er in de verschillende historische afwerkstadia geen kleurdifferentiaties bestonden op de afzonderlijke onderdelen, met uitzondering van de rozetten op twee rijker versierde deurkozijnen op de eerste en tweede verdieping, waarvan enkele onderdelen gedurende één afwerkstadium van vergulding waren voorzien (zie p. 20).

Bij de kleurverkenning kon niet met zekerheid worden vastgesteld welke van de verflagen *grondlagen* en welke *afwerkklagen* zijn. Ook konden geen conclusies worden getrokken over de datering van de verflagen en was het moeilijk om inzicht te krijgen in de relatie tussen de op verschillende onderdelen aangetroffen verflagen.

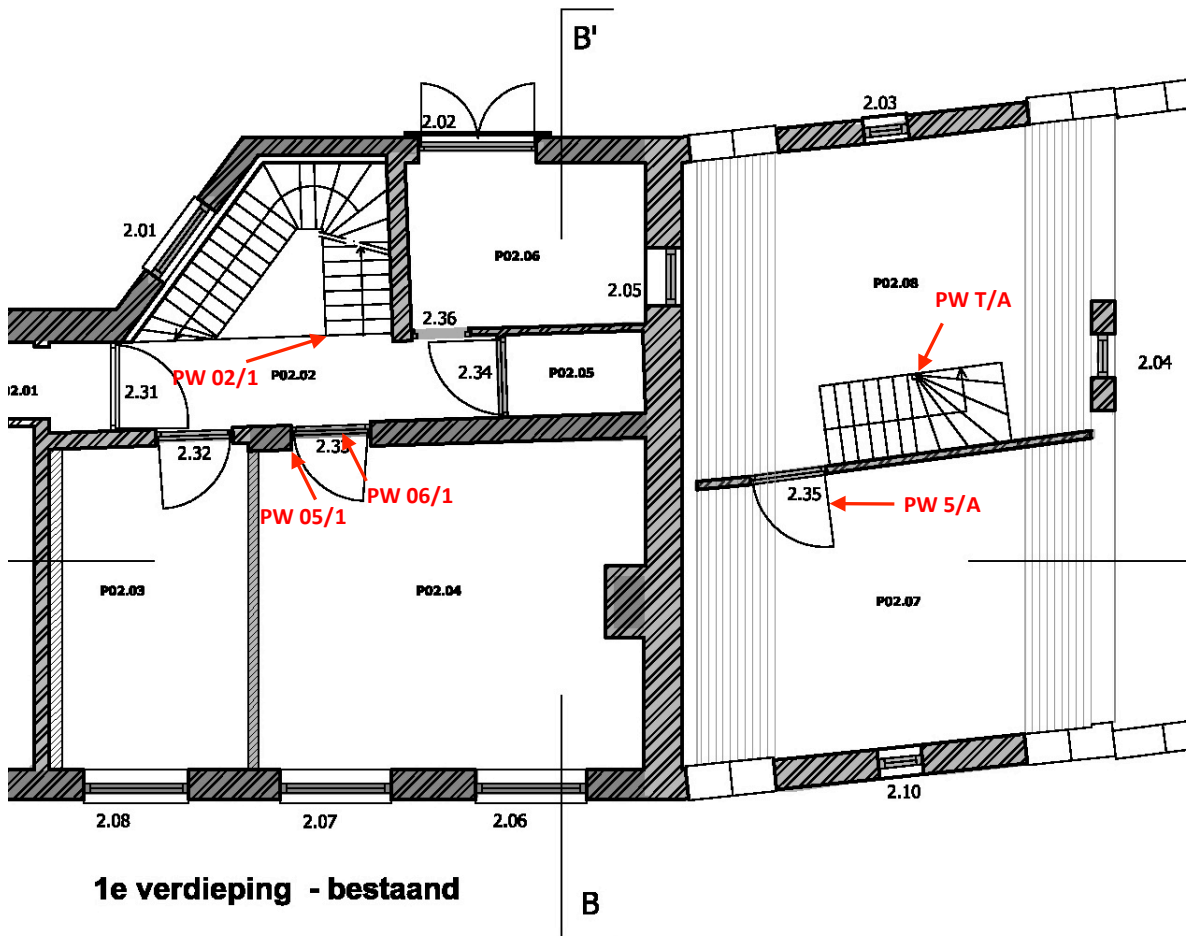
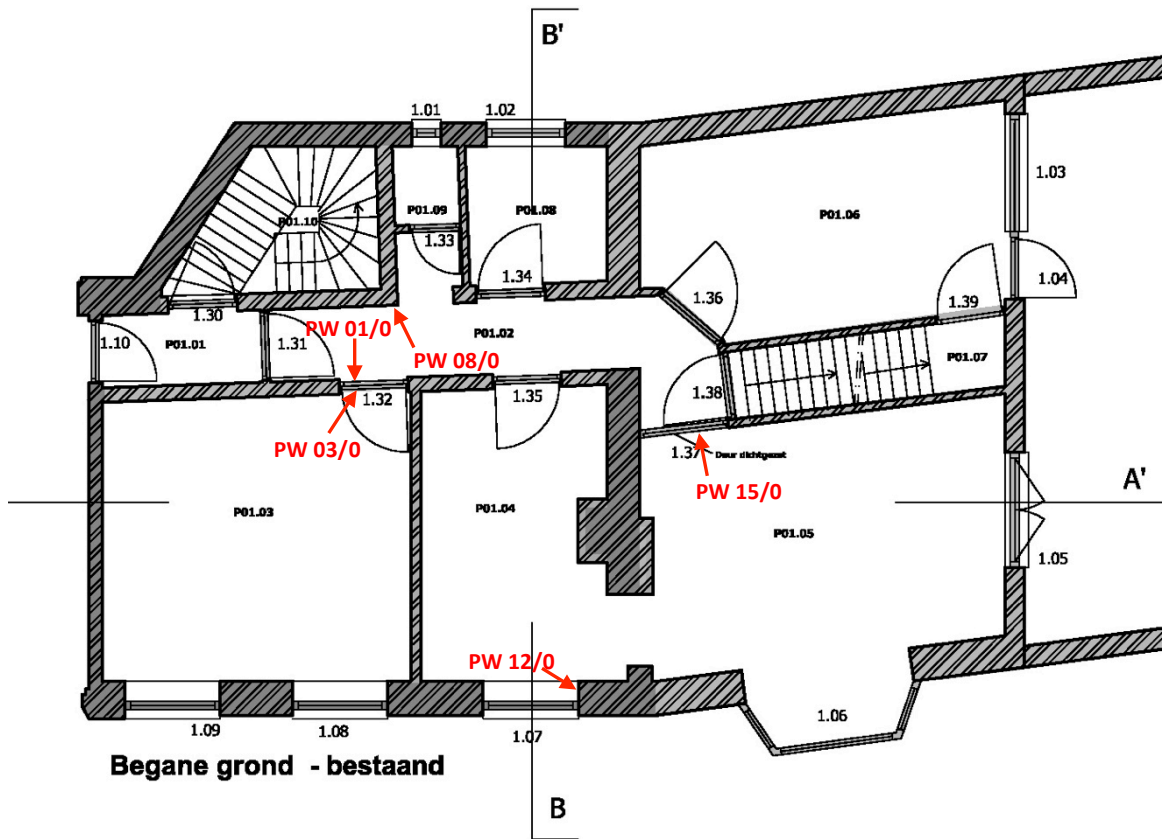
Door het bouwhistorisch onderzoek, in 2015 uitgevoerd door Hylkema Consultants B.V., is duidelijk geworden dat in eht hoofdgebouw enkele deuren en wanden in het verleden zijn verplaatst bij wijzigingen in de indeling van de verdiepingen. Tijdens de kleurverkenning in 2012 was dit vermoedelijk nog niet bekend. Bij het huidige kleurhistorische onderzoek kon deze kennis over de bouwgeschiedenis wel in acht worden genomen bij het bestuderen en interpreteren van de laagvolgordes.

Om uitspraken te kunnen doen over de verschijningsvorm en datering van opeenvolgende historische kleurstellingen (bij benadering), is het stratigrafisch onderzoek in situ bij het huidige kleuronderzoek uitgebreid met microscopische verfmonsteranalyse. Dit dient om in het verflagenpakket *afwerkklagen* van *grondlagen* te kunnen onderscheiden, hetgeen met het blote oog soms niet mogelijk is, en om inzicht te krijgen in het oorspronkelijke uiterlijk en eventuele verkleuring van oude verflagen. Daarnaast is het mogelijk om op basis van verfmonsteranalyse aangetroffen lagen en volgordes met elkaar te vergelijken en soms kan op basis van identificatie van een specifiek pigment bij benadering een datering worden toegekend aan een verflaag. Op basis van een combinatie van deze onderzoekstechnieken kan gekomen worden tot een vergaand inzicht in de opeenvolgende afwerkstadia, dat als basis dient voor de selectie van nieuw aan te brengen kleuren en verfsystemen.

Locaties verfmonstername

Op basis van de resultaten en vragen die uit de kleurverkenning in 2012 naar voren kwamen, konden de locaties voor verfmonsteranalyse zorgvuldig worden bepaald. Het betreft 11 locaties. Deze zijn weergegeven in de tabel hieronder en op de plattegronden op de volgende pagina.

Verfmonster	Locatie
Poortgebouw	
PW01/0	Begane grond, gang, deur, deurstijl
PW03/0	Begane grond, kamer 1.3, deur, deurstijl
PW08/0	Begane grond, gang, deurkozijn noordzijde
PW08A/0	Begane grond, gang, muurvlak
PW12/0	Begane grond, kamer 1.4, dagkant raamkozijn
PW02/1	Eerste verdieping, overloop, trapstijl
PW 05/1	Eerste verdieping, kamer 1.12, deurkozijn
PW06/1	Eerste verdieping, kamer 1.12, deur, deurstijl
Dienstwoning	
PW15/0	Begane grond, woonkamer, deur, deurstijl
PWT/A	Eerste verdieping, trap, balustrade
PW05/A	Eerste verdieping, deur, deurstijl

Decoratieve wandafwerking

In enkele vertrekken in het poortgebouw zijn sporen aangetroffen van vroegere wandafwerking. Op de buitenmuren van de kamers aan de zuidzijde op de begane grond, eerste en tweede verdieping is een oud raggelwerk aanwezig met langs de randen van muurvlakken nog sporen van jute (als ondergrond voor een textiel behangsel of behangpapier) en enkele fragmenten van 19de-eeuws papierbehang. Ook ónder het huidige raggelwerk werden op sommige plaatsen restanten van papierbehang gevonden. Dit betekent dat alle kamers lange tijd, vermoedelijk sinds de verbouwing door Kramm in 1830, voorzien zijn geweest van decoratief papierbehang. In enkele gevallen kon het motief en de vervaardigingstechniek van het behang enigszins worden geduid (zie verderop, p. 18).

In één van de kamers op de verdieping blijkt op het stucwerk achter het raggelwerk zelfs een oud opschrift aanwezig te zijn: '.....' en '.....' (namen, slecht leesbaar) hebben deze boven kamers behangen 1759.

Dit houdt in dat ook vóór de periode waarin de kamers gedecoreerd waren met papierbehang, de wanden waren bedekt met een wandbespanning. Het moet hier gaan om een wandbespanning met een stof, aangezien papierbehang als wandbekleding pas vanaf het einde van de 18de eeuw toegepast werd.

De wanden van de kamers op alle verdiepingen in het poortgebouw en op de begane grond van de dienstwoning waren in het verleden aldus lange tijd voorzien van een decoratieve afwerking. Er is sprake geweest van zowel een wandbespanning met een stof (vroegere periode) als een bekleding met papierbehang. Om een nieuwe wandbekleding voor deze vertrekken te selecteren, dient ter inspiratie onder andere een in situ aangetroffen fragment papierbehang. Verder wordt op basis van kennis over gangbare motieven en materialen in het interieur in de loop der eeuwen een selectie gemaakt van passende stoffen en papierbehangsels.

Het 18de-eeuwse opschrift op de muur in kamer 1.12 op de eerste verdieping van het poortgebouw. De tekst is tamelijk slecht leesbaar. Onder de tekst zijn ook twee summiere tekeningen aanwezig: een vogeltje (linksonder) en een hoofd (rechts)

Resultaten kleurhistorisch onderzoek

De bevindingen uit het kleurhistorisch onderzoek worden op de volgende pagina's per vertrek en interieuronderdeel beschreven en in beeld gebracht. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen het hoofdgedeelte van het poortgebouw en de dienstwoning uit 1915. In de conclusie op p. 24 wordt een samenvatting gegeven van de opeenvolgende kleurstellingen en wordt inzichtelijk gemaakt welke kleuren bij welke bouwfasen horen, inclusief een advies m.b.t. opnieuw aan te brengen kleurstellingen.

Poortgebouw

Begane grond

De indeling van de kamers op de begane grond van het poortgebouw is in de afgelopen 100 jaar enkele keren gewijzigd. De bouwtekeningen uit 1915 (het bouwjaar van de dienstwoning) tonen een indeling die gelijk is aan de huidige toestand: kamer 1.3 is een grote kamer die men vanuit de gang betreedt en 1.4 een daarnaast gelegen smallere kamer die afzonderlijk vanuit de gang toegankelijk is (zie afbeelding hieronder, linksboven)

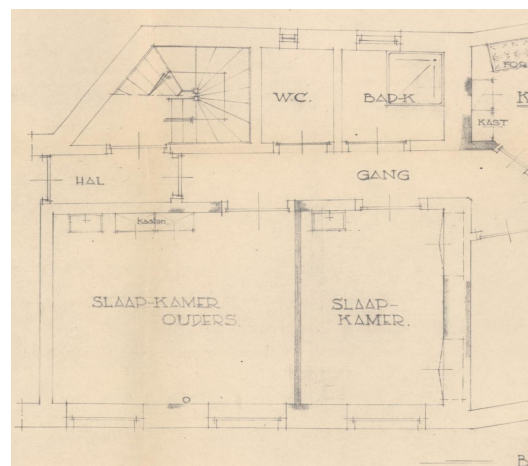
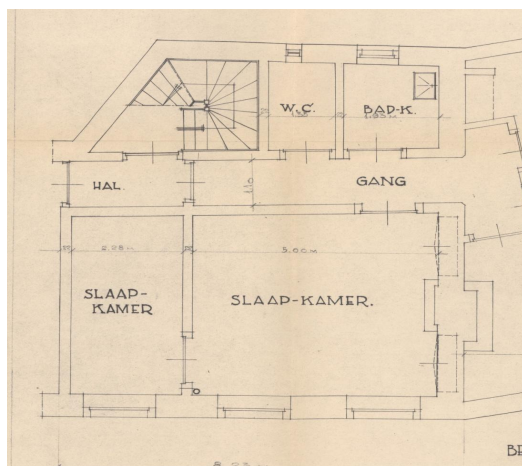
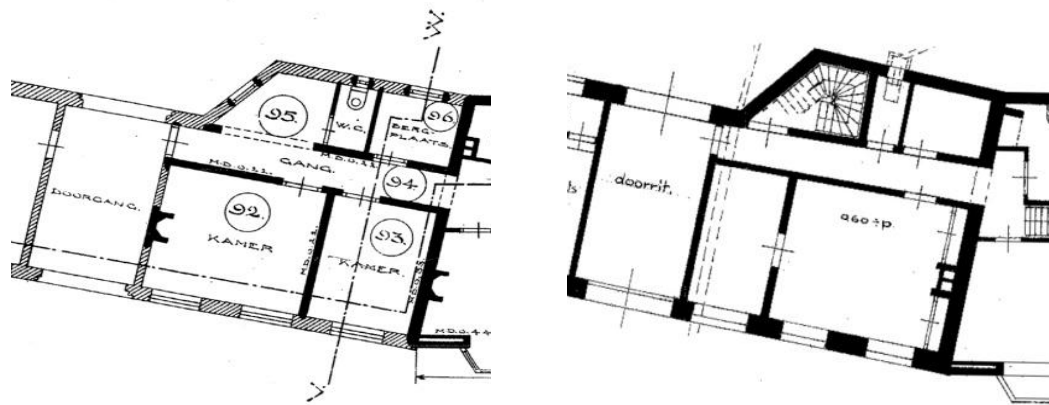
Een bouwtekening uit 1941 (rechtsboven) toont een wijziging ten opzichte van deze indeling. De scheidingswand tussen de twee kamers is westwaarts verschoven waardoor kamer 1.3 de helft zo groot wordt ten opzichte van de voorgaande situatie. Kamer 1.4 wordt hierdoor verdubbeld in formaat. De toegangsdeur naar kamer 1.3 vanuit de gang vervalt; deze is in de nieuwe situatie geplaatst in het midden van de scheidingswand tussen de kamers.

Een bouwtekening uit 1959, waarin de toenmalige bestaande situatie in beeld is gebracht, toont dezelfde kamerindeling, met als enige afwijking dat de deur tussen de kamers verplaatst is van het midden van de tussenwand richting de buitenmuur (linksonder). De nieuwe situatie uit 1959 herstelt de situatie uit 1915, waarbij de scheidingswand naar de oorspronkelijke locatie wordt verschoven en ook de deur weer in de gang terug wordt geplaatst (rechtsonder). Deze indeling is vandaag de dag behouden gebleven, met als enige aanpassing dat er in recente jaren een doorgang is gecreëerd tussen het poortgebouw en de dienstwoning.

Voor het kleuonderzoek zijn deze wijzigingen in de indeling en de verplaatsingen van de deur van belang omdat dit discrepanties verklaart die zijn aangetroffen in de verflaagvolgordes. De deur heeft door deze wijzigingen in de loop der tijd namelijk tot verschillende ruimtes behoord en toont dus de kleurgeschiedenis van twee afzonderlijke ruimtes.

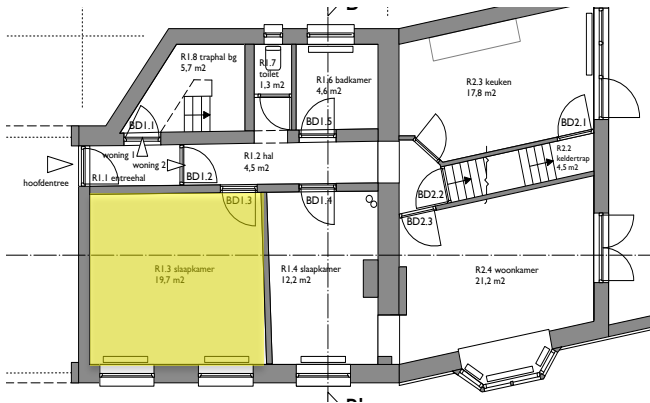
Aanvankelijk hoorde één zijde van de deur bij de gang en de andere zijde tot het kleurbeeld van kamer 1.3. In de periode tussen 1941 en 1959 behoorde zij echter deels tot kamer 1.3 en deels tot kamer 1.4.

Verder heeft het middelste venster in de zuidgevel een tijd lang tot kamer 1.3 behoord en een tijd lang tot kamer 1.4.

Historische bouwtekeningen die de wijzigingen in de indeling van de begane grond van het poortgebouw weergeven. Van linksboven naar rechtsonder: 1915, 1941, 1959 bestaande situatie en 1959 nieuwe situatie

Kamer 1.3

De toegangsdeur naar deze kamer is een paneeldeur uit de periode van de verbouwing door Kramm (1830) die tussen 1941 en 1959 verplaatst is geweest naar een andere locatie (de scheidingswand tussen deze en de naastgelegen kamer 1.4). De zuidmuur dateert uit de bouwperiode (1633). De vensters in deze muur zijn vermoedelijk aangebracht dan wel vergroot in 1830. Het stucplafond op een ondergrond van riet dateert vermoedelijk ook uit deze periode.

Op de zuidmuur zijn restanten van een oude betengeling aanwezig met daarop sporen van een jute bespanning. Op de westmuur is een zelfde betengeling aanwezig op een ondergrond van stucwerk. Op het stucwerk onder de betengeling bevinden zich restanten van papierbehang

die vermoedelijk dateren uit de 19de eeuw. Het oudste behang bevat een fijn geometrisch motief op een grijsbruin papier en het daaropvolgende behang een ruitmotief met Franse lelies in een grijsgroene kleur. De kleuren van papier en drukverf zijn inmiddels vermoedelijk erg vergeeld en waren oorspronkelijk veel helderder van kleur. Er is in deze kamer kleuronderzoek uitgevoerd op de paneeldeur, het deurkozijn en het rechter raamkozijn.

Kamer 1.3

Paneeldeur uit 1830

Fragment papierbehang op westwand

Fragment papierbehang op westwand

Op het houtwerk in de kamer (de paneel deur en het raamkozijn) werd als eerste afwerking een **lichtgrijs (2)** gevonden op een crèmekleurige grondlaag (zie foto's onderaan pagina). De lichtgrijze afwerklaag heeft een wat donkerder toplaagje (mogelijk verdonkering). Dit is het oorspronkelijke afwerkstadium op de paneel deur die dateert uit de periode van de verbouwing van het Paushuize en poortgebouw door Christiaan Kramm (ca. 1830).

Na deze oorspronkelijke afwerking volgen twee afwerkingen in beige tinten. Eerst een stadium in **geelbeige (3)**, ook wel een **lichte okerkleur** te noemen, en vervolgens een **lichter warmbeige (4)**.

Hierna komt op de deur en het deurkozijn opnieuw een afwerking in **licht koelgrijs**. Op het raamkozijn ontbreekt deze grijze laag. Op het raamkozijn werd bij dit afwerkstadium vermoedelijk dus het voorgaande licht warmbeige behouden, waardoor **een combinatie van licht koelgrijs met warmbeige** ontstond **(5)**.

Vervolgens werd op alle onderdelen een **roze** afwerkverflaag aangetroffen **(6)**.

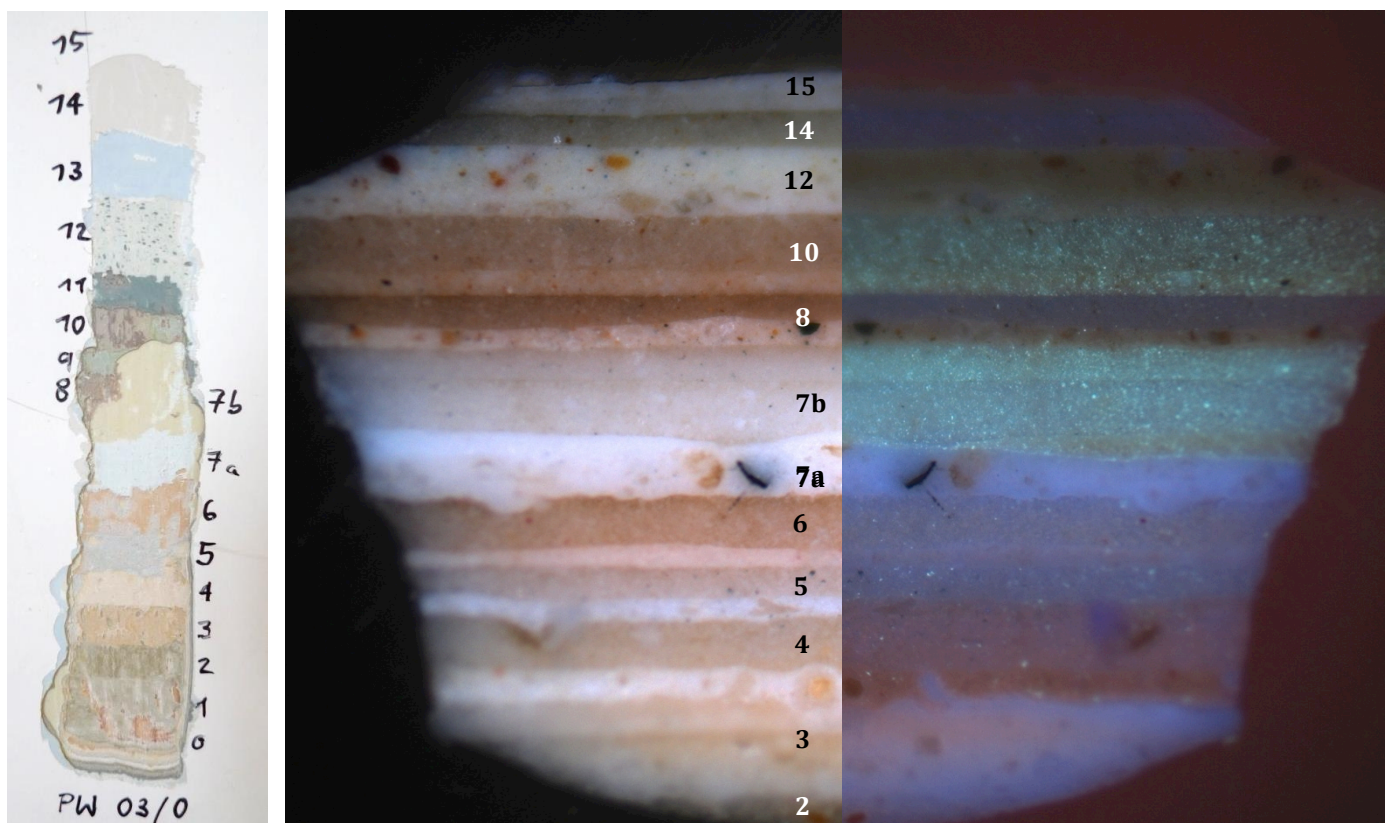
Hierna volgt een afwerking in **gebroken wit (7a)**. Op de deur volgt hierop nog een verflaag in **lichtgeel (7b)** welke ontbreekt op het raamkozijn. De lichtgele verflaag is zeer rijk aan het pigment zinkwit, dat pas vanaf ca. 1870 in gebruik genomen werd. Onder UV-licht vertonen zinkwitpartikels een karakteristieke schittering (zie afbeelding hieronder). De lichtgele laag kan dus met zekerheid na 1870 gedateerd worden.

De volgende afwerking in **grijsbruin** markeert de periode van de verbouwing uit 1915 **(8)**. Dit kon worden bevestigd middels verfmonsteranalyse. In de naastgelegen dienstwoning is deze grijsbruine afwerking namelijk ook aangetroffen en daar is het de eerste afwerking op het houtwerk uit de bouw tijd.

In het volgende afwerkstadium was het houtwerk voorzien van een **houtimitatie**. Op de binnenkant van de deur en het deurkozijn ontbreekt deze afwerking en is in de laagopbouw hier een **grijsgroen** te zien. Deze grijsgroene kleur in de kleurtrap ontbreekt in het verfmonster **(9)**. Dit is te verklaren door het feit dat de deur in deze periode (grotendeels in het tweede kwart van de 20ste eeuw) geplaatst was in de scheidingswand tussen kamer 1.3 en 1.4. De laagopbouw toont daarom hier tijdelijk de kleurafwerking van kamer 1.4, waar geen houtimitatie aanwezig was in deze periode (zie p. 11).

Hierop volgt opnieuw een afwerking in **grijsbruin (10)**, iets donkerder van toon dan het grijsbruin uit de periode 1915. N.B. Deze laag is in de kleurtrap op het raamkozijn niet aangeduid, maar wel aanwezig.

De moderne 20ste-eeuwse verflaagopbouw in de bovenste zone van de stratigrafieën en verfmonsters toont nog afwerkingen in respectievelijk **koelgroen (11)**, **gebroken wit (12)**, **lichtgrijs (13)**, **beige (14)** en **wit (15)**.

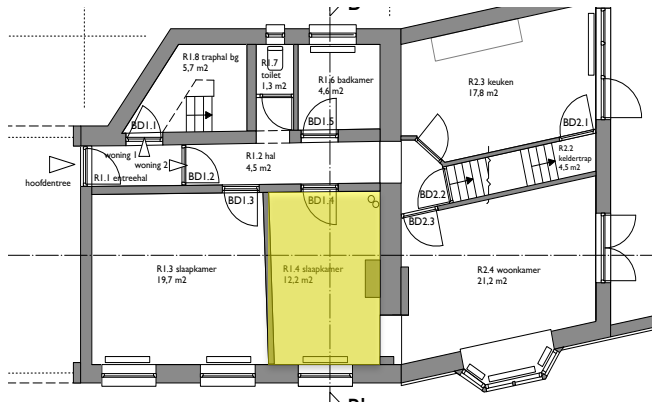

PW 03/0
Kleurtrap op de deur

PW 03/0
Verfdwarsdoorsnede

Links: opvallend gepolariseerd licht Rechts: Uv-licht. Vergroting 125x

Kamer 1.4

In deze kamer is eveneens op de zuidmuur een houten betengeling aanwezig. Daaronder is een lage lambrisering gesitueerd die vermoedelijk dateert uit de periode van de verbouwing in 1915. Er is kleuronderzoek uitgevoerd op de paneeldeur en op de dagkant van het raamkozijn.

De aangetroffen laagvolgorde is nagenoeg identiek aan de bevindingen in kamer 1. Ook hier was de eerste afwerking op het houtwerk **lichtgrijs (1)**, waarna een fase volgt in **lichte okerkleur (2)** en **warmbeige (3)**.

Daarna is er sprake van een koel **lichtgrijs (4)**, en **roze (5)**.

Hierna volgt een **witte** afwerking die rijk is aan het pigment zinkwit (herkenbaar aan de typerende schittering onder UV-licht) en dus met zekerheid na 1870 kan worden gedateerd **(6)**.

Het **grijsbruin (7)** uit 1915 is ook aanwezig, gevolgd door **grijsgroen (8)**. In deze kamer was dus niet, zoals in kamer 1, sprake van een houtimitatie in deze fase.

Dan volgt, als eerder, een **grijsbruin (9)** en **donker koelgroen (10)** en enkele moderne afwerkingen in verschillende **wit- en beigetinten (11-14)**.

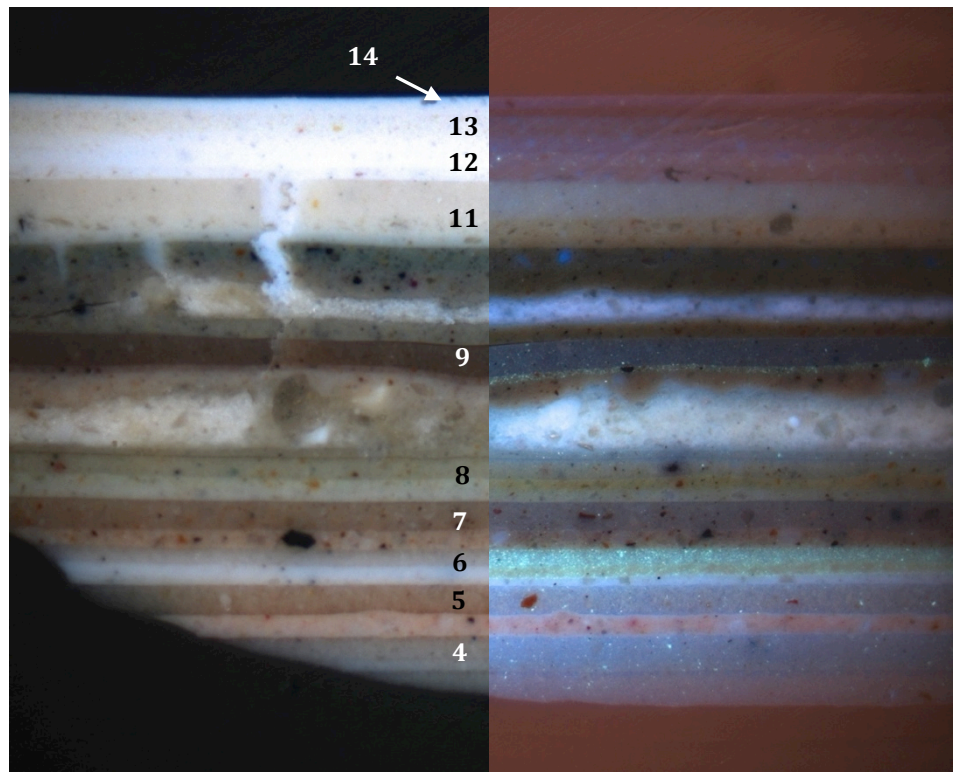

PW 12/0 Kleurtrap op raamkozijn

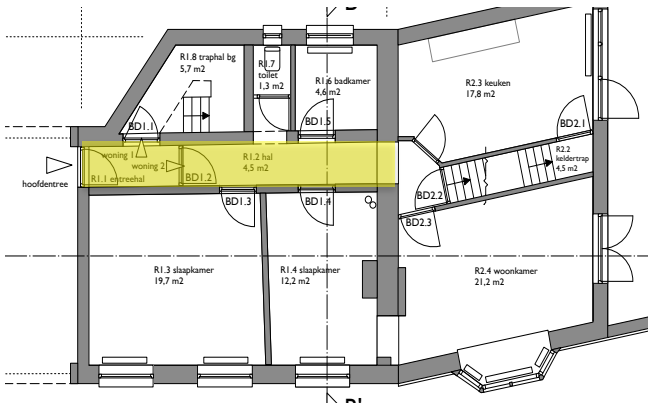
PW 12/0 Verfdwarsdoorsnede

Opvallend gepolariseerd licht (links)
UV-licht (rechts)
Vergroting 125x

N.B. De onderste lagen ontbreken in het verfmonster.

Gang

De gang heeft net als de kamers in de begane grond enkele aanpassingen ondergaan tussen 1915 en nu. Tot aan het midden van de 20ste eeuw was er bijvoorbeeld geen sprake van een portaal. De tussendeur tussen het portaal en de gang moet zijn aangebracht tussen 1941 en 1959.

De doorgang naar het trappenhuis is op de bouwtekening uit 1915 in open verbinding met de gang weergegeven, terwijl deze op latere tekeningen is dichtgezet met een muur en deur (zie p. 8). Het is niet duidelijk of alle plannen uit 1915 ook daadwekelijk zijn uitgevoerd. Tegelijkertijd is op de tekening uit 1915 de trap niet weergegeven, terwijl het zeer aannemelijk is dat deze wel bij de verbouwing in die tijd is aangebracht.

De gang bevat verschillende 19de-eeuwse paneeldeuren en een terrazzovloer. Er is kleuronderzoek uitgevoerd aan een deur en deurkozijn aan de zuidzijde en aan een deurkozijn aan de noordzijde van de gang.

N.B. Mogelijk is één of meerdere paneeldeuren uit de gang in 1915 verplaatst naar de dienstwoning. Dit kon worden vastgesteld op basis van overeenkomsten in de verflaagvolgordes (zie p. 14).

Tussen 1915 en 1941 werd de toegang van de gang naar kamer 1 dichtgezet en de deur verplaatst naar de nieuwe scheidingswand tussen kamers 1.3 en 1.4, om in 1959 weer te worden teruggeplaatst naar de oorspronkelijke locatie in de gang.

De gang met links de doorgang naar het trappenhuis

De gang gezien vanaf de voordeur. De trap voorbij de boogvormige doorgang hoort bij de dienstwoning

PW 01/0 Kleurtrap op de buitenkant van de deur van kamer 1

Ook op het houtwerk in de gang is de eerste afwerking, uit de Kramm periode, **lichtgrijs (1)**. Daarna is de laagvolgorde tussen de deur aan de zuidzijde (PW01/0) en het deurkozijn aan de noordzijde van de gang (PW08/0) verschillend.

Op de deurstijl aan de zuidzijde (deur naar kamer 1.3) is na de eerste lichtgrijze afwerking een **okergeel (2)** aanwezig, dat vermoedelijk correspondeert met de geelbeige / okerkleurige verflaag aan de binnenzijde van de deur, en die eenmaal herhaald werd (**3**). Hierna volgt een licht **warmbeige (4)** eveneens in overeenstemming met het warmbeige aan de binnenzijde van de deur.

Het koele lichtgrijs dat aan de binnenzijde van de kamer volgt, ontbreekt hier. De buitenkant van de deur is niet meegeschilderd in het vijfde kleurstadium van de kamer. (N.B. de verflaag aangeduid met 5 in de kleurtrap hiernaast werd middels verfmonsteranalyse geïdentificeerd als een grondlaag voor laag 6).

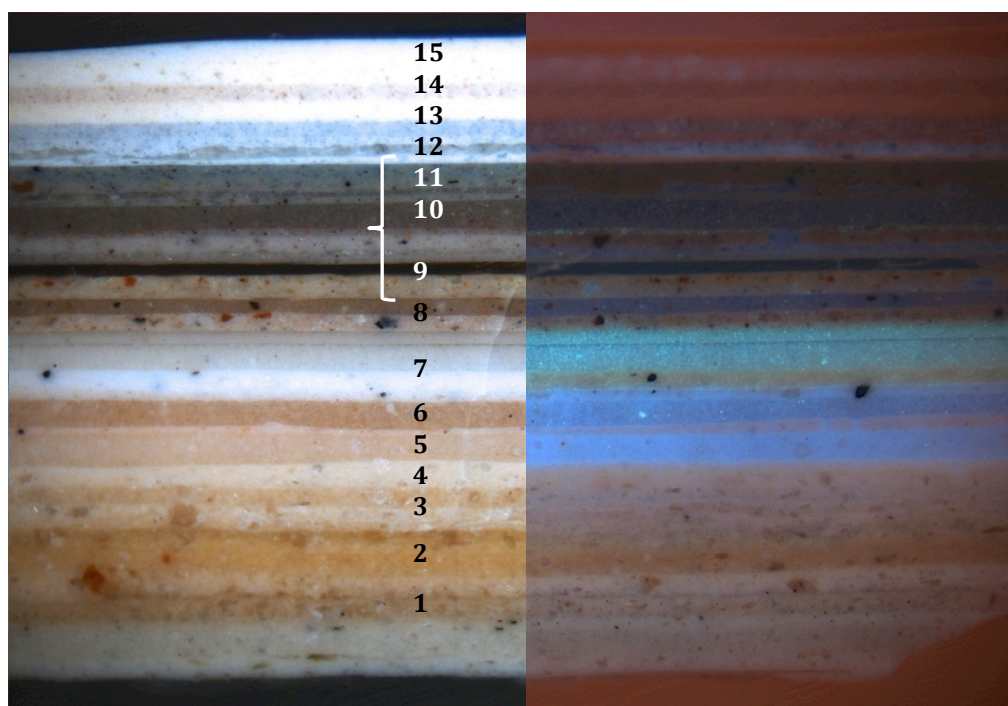
De **roze kleurfase (6)** in de kamer wordt wel aan de gang zijde voortgezet. Ook de **gebroken witte kleur (7)** en het **grijsbruin uit 1915 (8)** zijn in overeenstemming met de kleurgeschiedenis van de kamer.

Hierna is een **houtimitatie (9)** aanwezig zoals die ook op deze plek in de laagvolgorde voorkomt op het raamkozijn in kamer 1.3 (maar ontbreekt op de binnenzijde van de deur). Deze afwerking dateert uit de periode 1941-1959, toen de indeling tussen kamer 1.3 en 1.4 veranderde en de deur verplaatste naar de scheidingswand tussen deze kamers. Wat oorspronkelijk de buitenkant (gangzijde) van de deur was, behoorde in deze periode juist tot kamer 13. Daarom volgt de laagvolgorde op de buitenkant van de deur hier tijdelijk die van kamer 1.3. In de gang was er dus geen sprake van een houtimitatie.

Ook het **grijsbruin (10)** en **grijsgroen (11)** die hierop volgen dateren hoogstwaarschijnlijk uit de periode dat de deur verplaatst was, aangezien deze lagen op andere locaties in de gang niet zijn aangetroffen (zie volgende pagina), maar wel in de kamers.

De bovenliggende moderne afwerkingen in respectievelijk lichtgrijs, beige en gebroken wit zijn weer in overeenstemming met de laagvolgorde aan de andere zijde van de gang en dateren dus van na de terugplaatsing van de deur naar de oorspronkelijke locatie in de gang (**12-15**).

N.B. De aangeduide lagen 9-11 horen niet bij de kleurgeschiedenis van de gang, maar bij die van kamer 1.3

PW 01/0 Verfdwarsdoorsnede

Opvallend gepolariseerd licht (links) en UV-licht (rechts)
Vergroting 125 x

Aan de noordzijde van de gang werd op een deurkozijn een laagvolgorde aangetroffen die gedeeltelijk afwijkt van de hierboven beschreven laagvolgorde aan de zuidzijde.

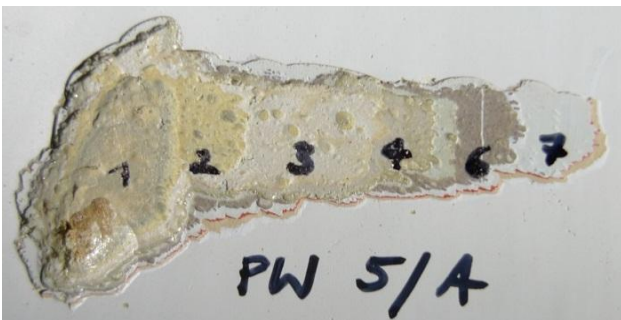
Deze laagvolgorde vertoont daarentegen grote overeenkomsten met de paneeldeuren die zich momenteel bevinden in de dienstwoning, in het bijzonder de deur op de eerste verdieping aldaar (PW 5/A). De voor de bouw van de dienstwoning in 1915 hergebruikte deuren kunnen dus afkomstig zijn uit deze gang, of een andere verkeersruimte in het hoofddeel van het poortgebouw (of het inmiddels afgebroken deel van het poortgebouw). Tot aan de grijsbruine afwerking die tijdens deze verbouwing werd aangebracht (8) zijn de aangetroffen verflagen in stratigrafie en verfdwarsdoorsnede identiek.

De eerste afwerking op deur en deurkozijn is het **lichtgrijs (1)** uit de Kramm periode. Dan volgt een **lichte okerkleur (2)**, die overeenkomsten vertoont met het okergeel op de deur aan de overkant (hierboven beschreven). De bovenliggende lagen vertonen ook overeenkomsten met de eerder gevonden kleuren: een **koel beige (3)** en vervolgens **warm beige (4)**.

Daarop volgen een **gebroken wit (5)** met een **grijsbruine glacisachtige laag (6)** en daarna het bekende **grijsbruin uit 1915 (8)** op een lichte grondlaag.

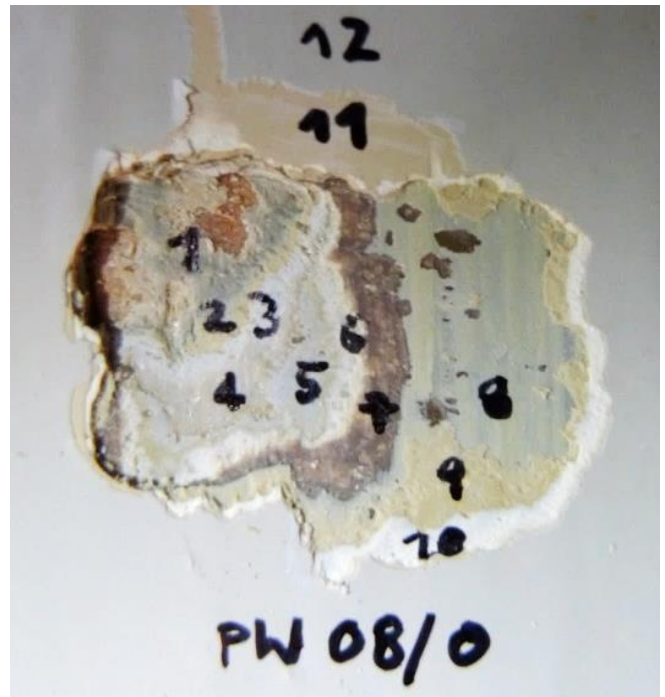
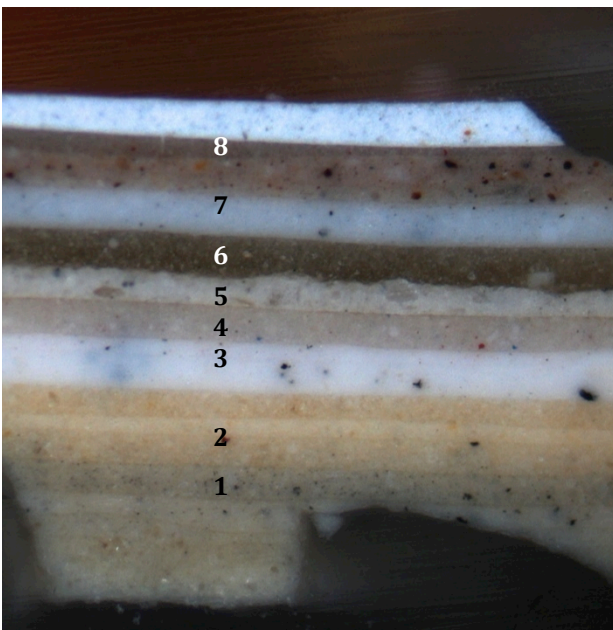
Vanaf deze fase behoort de deur (PW 5/A, hieronder) qua kleugeschiedenis tot de eerste verdieping van de dienstwoning.

Op het deurkozijn aan de noordzijde van de gang (PW 08/0, hiernaast) volgt een afwerkstadium dat afwijkt van alle eerdere stratigrafieën, in **lichtgeel (9)**. Vervolgens zijn er modernere afwerkfasen in wit- en beigetinten.

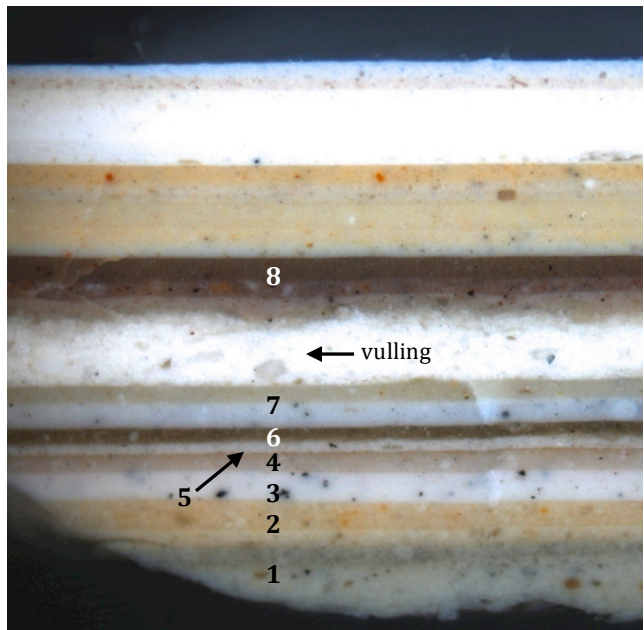
PW 5/A Kleurtrap op de deurstijl van de deur op de eerste verdieping van de dienstwoning

Onder: Verfdwarsdoorsnede PW 05/A
Opvallend gepolariseerd licht
Vergroting 125x

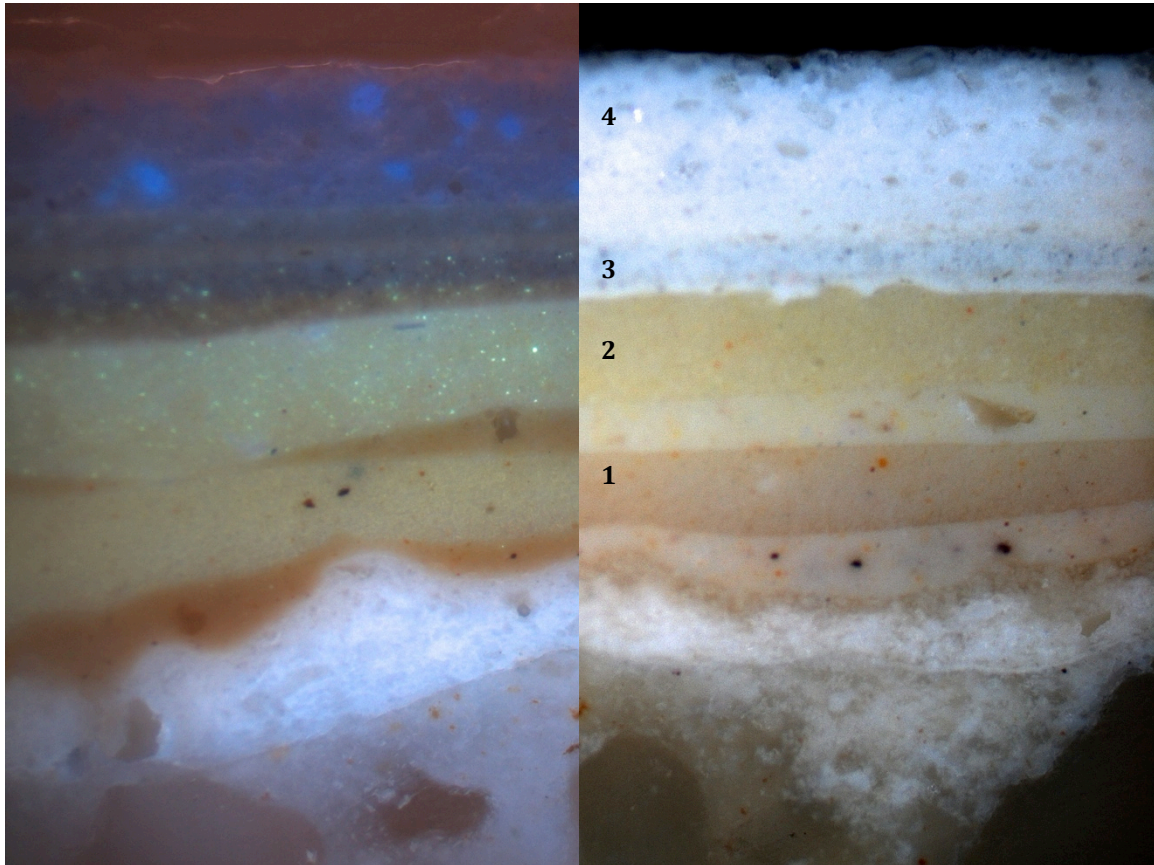
PW 08/0 Kleurtrap op een deurkozijn aan de noordzijde van de gang. N.B. tussen laag 5 en 6 is nog een laag aanwezig die niet kon worden vrijgelegd in de kleurtrap. Hierdoor wijkt de nummering af.

Onder: Verfdwarsdoorsnede PW 08/0
Opvallend gepolariseerd licht
Vergroting 125x

Op de muur in de gang is bij de kleurhistorische verkenning in 2012 geen stratigrafisch onderzoek uitgevoerd. Middels verfmonsteranalyse werd vastgesteld dat de eerste afwerking op het huidige pleisterwerk (waarvan de datering onbekend is) een **rossig beige (1)**.

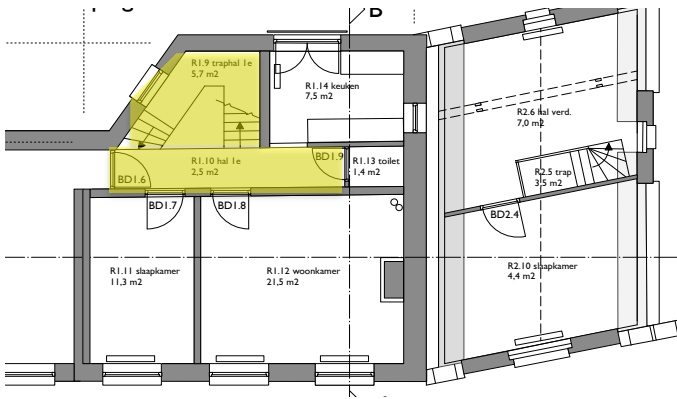
Na deze rossig beige verflaag volgt een zinkwit houdend **okergeel van na 1870 (2)**, **lichtgrijs (3)** en **(gebroken) wit (4)**.

Verfdwarsdoorsnede PW08A/0 Opvallend gepolariseerd licht (rechts) en UV-licht (links). Vergroting 200x

Eerste verdieping

Trappenhuis

Het trappenhuis dateert vermoedelijk uit de periode van de uitbreiding van het portgebouw uit 1915.

De muren zijn in de basis ouder, maar het is aannemelijk dat ze bij deze ingrijpende verbouwing volledig opnieuw werden gepleisterd en afgewerkt. Het tamelijk beperkte aantal verflagen doet eveneens vermoeden dat de kleurgeschiedenis op de muren niet verder dan ca. 100 jaar teruggaat. De eerste afwerking op de muren en trap wordt dus beschouwd als de kleurstelling behorend bij de bouwphase uit 1915.

Trappenhuis, eerste verdieping

Trappenhuis, eerste verdieping

Bij het stratigrafisch onderzoek in 2012 werden de opeenvolgende afwerkstadia op de muren in het trappenhuis al mooi in beeld gebracht. Middels verfmonsteranalyse konden deze bevindingen worden bevestigd (zie de afbeeldingen op volgende pagina).

Na een voorberekingslaag in licht okergeel **(1)** volgt een fragiele afwerking (die in verfdwarsdoorsnede inderdaad schuursporen vertoont) in een **heel licht roze (2)**. Deze afwerking vormt vermoedelijk de oorspronkelijke afwerking van de muur behorend bij de vormgeving van het trappenhuis uit 1915.

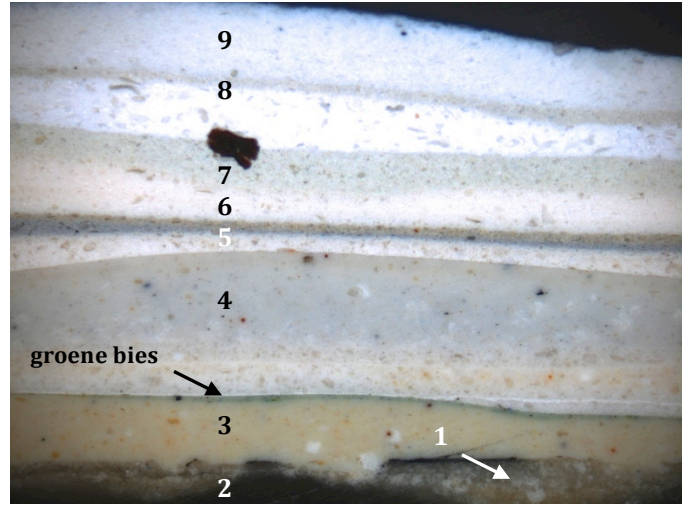
Het volgende afwerkstadium is uitgevoerd in meerdere kleuren: op ca. 140 cm hoogte bevindt zich op de muur een **groene bies**, met daaronder **licht grijsgroen** en daarboven warm **gebroken wit (3)**.

Ook de volgende twee afwerkstadia zijn tweekleurig, maar bevatten geen bies: eerst een combinatie van **koel rossig grijs** onder met **licht rossig beige** boven **(4)**. Daarna **warm grijs** onder gecombineerd met **lichtgrijs** boven **(5)**.

Hierna volgen enkele egale modernere afwerkingen in wittinten en lichtgrijs **(6-9)**.

PW 03/1 Kleurtrap op muur in trappenhuis

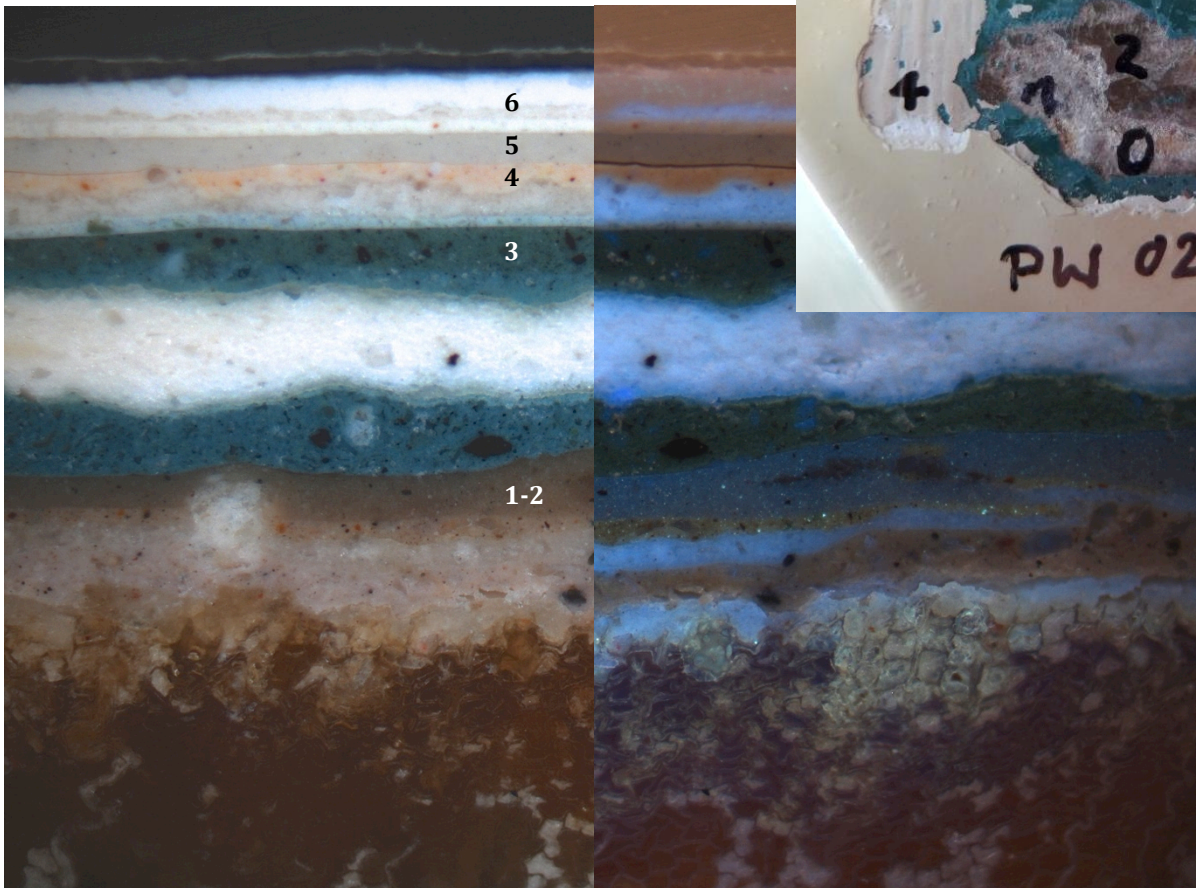
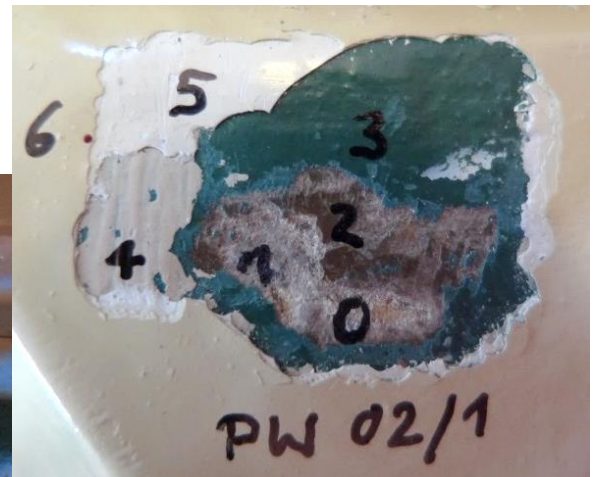
Verfdwarsdoorsnede PW 03/1

Opvallend gepolariseerd licht
Vergroting 125x

De eerste, oorspronkelijke kleur op alle onderdelen van de trap is het **grijsbruin (1)** dat al eerder aangetroffen werd en herkend als de uit 1915 daterende afwerking. Deze afwerking heeft hier nog een **dunne glanzende toplaag (2)** die op andere plekken lijkt te ontbreken.

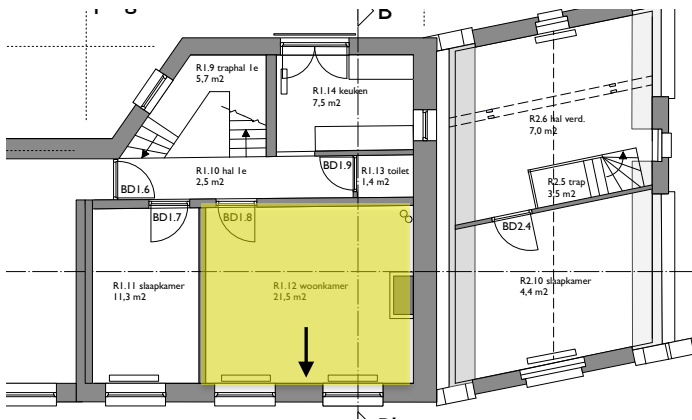
Daarna volgt een **koel grijsgroen (3)** dat ook op andere locaties in het gebouw werd aangetroffen en dat mogelijk rond de verbouwing in 1959 kan worden gedateerd. Hierna is er sprake van **warm beige (4)**, **gebroken wit (5)** en het huidige **beige (6)**.

PW 02/1
Kleurtrap op trapstijl

Verfdwarsdoorsnede PW 02/1 Opvallend gepolariseerd licht (links) en UV-licht (rechts)
Vergroting 200x

Kamer 1.12

In deze kamer is op de zuidmuur tussen de vensters een 18de-eeuwse opschrift aanwezig (zie Inleiding, p. 6). De pijl hiernaast geeft de locatie van de tekst aan.

Ook hier is op de zuidmuur een oude betengeling bewaard gebleven met langs de randen sporen van jute, nagels en papierbehang.

De behangfragmenten zijn erg klein en beschadigd, maar geven toch informatie over kleurstellingen en motieven op de wand in de 19de eeuw.

In de naastgelegen kamer werd op een tengellat een behang gevonden in een grijsblauwe tint, dat een patroon van 'waterige' lijnen bevat, waarmee een

wandbekleding van moiré zijde ('watered silk') wordt geïmiteerd. Dergelijke behangmotieven dateren doorgaans van vóór 1850. Enkele voorbeelden van vergelijkbare 19de-eeuwse moiré-imitatie behangsels zijn hieronder weergegeven.

Gezien de datering van dit behangfragment, gaat het hier mogelijk om een restant van de wandafwerking uit de Kramm periode (1830) en de daarmee corresponderende licht groengrijze kleur op het houtwerk. De kleur van het houtwerk en van het fond (de basiskleur) van het behang komen sterk overeen.

Fragment 19de-eeuws papierbehang met zijde-imitatie

Detail (rechts)

Voorbeelden van 19de-eeuws papierbehang met zijde-imitatie

(Kasteel Jeruzalem, Maastricht)

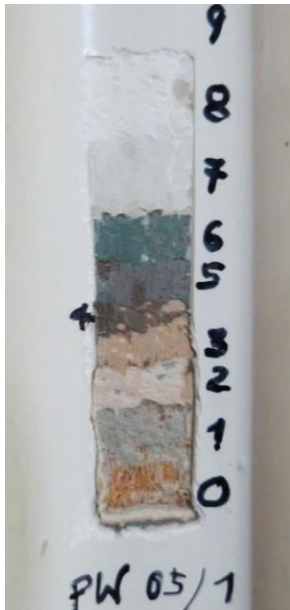
Het deurkozijn is in deze kamer wat rijker versierd; het bevat rozetten in de hoeken. Op de deur en het deurkozijn zijn minder verflagen aangetroffen dan in de kamers op de begane grond. Verfmonsteranalyse heeft uitgewezen dat de aanwezige lagen wel verwant zijn aan enkele van de verflagen in de kamers beneden.

Op de houten drager ligt allereerst het **lichtgrijs (1)** uit de Kramm periode.

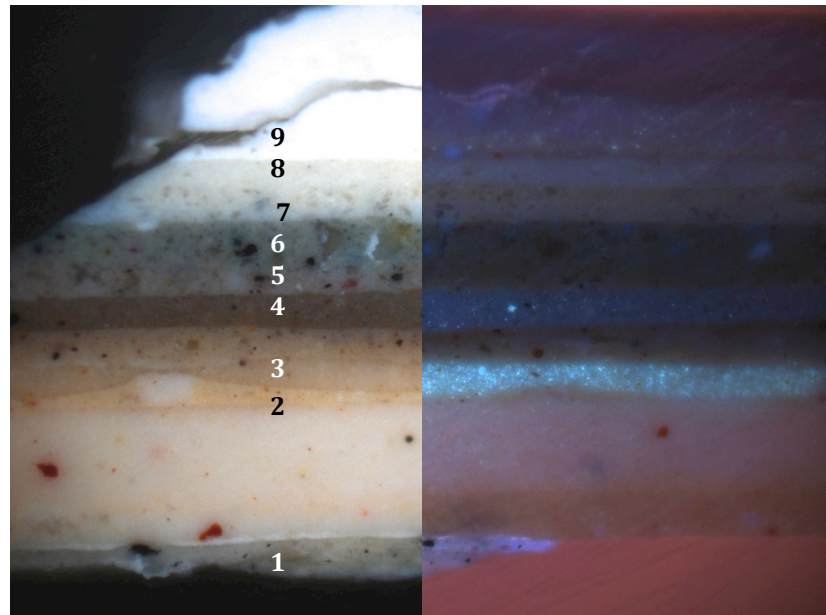
Daarna volgen sporen van een tweede afwerking in **geelbeige (2)**. In de verfdwarsdoorsnede is goed te zien dat de toplaag van dit afwerkstadium gedeeltelijk is afgeschuurd. De oorspronkelijke kleur was dus vermoedelijk iets verzadigder dan nu waarneembaar is in de kleurtrap, mogelijk **okerkleurig**.

Het volgende afwerkstadium is een **lichte leverkleur (3)** die rijk is aan het pigment zinkwit, wat dit afwerkstadium qua datering na 1870 plaatst.

Daarop volgt het **grijsbruin (4)** uit 1915, en vervolgens **grijsgroen (5-6)**. Hierna zijn enkele moderne lagen aangebracht in wittinten (7-9).

PW 05/1 Kleurtrap

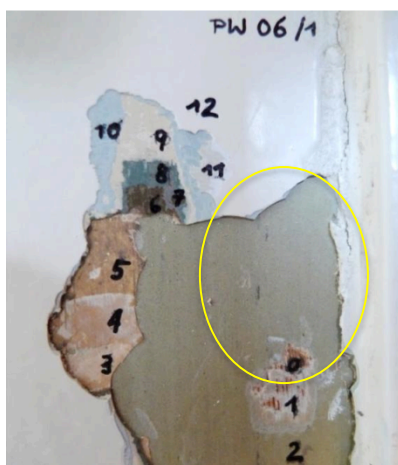

PW 05/1 Verfdwarsdoorsnede
Opvallend licht (links) en UV-licht (rechts)
Vergroting 125x

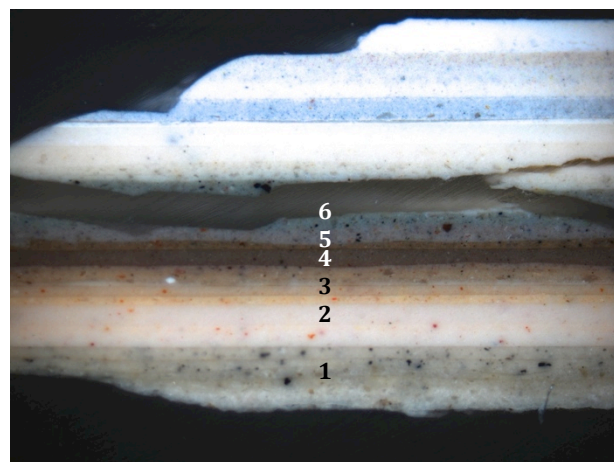
De laagvolgorde op de deur is, zoals te verwachten, identiek aan die op het deurkozijn – dit is vooral in de verfdwarsdoorsnede goed te zien. De oorspronkelijke grijze afwerking is op deze locatie een keer herhaald, ook dit is in het verfmonster van de deur duidelijk te zien.

In de kleurtrap op de deur is een verkleuring waarneembaar van de tweede laag grijs: daar waar de laag al enige tijd bloot ligt (door schade in het verleden, hieronder in geel omcirkeld) is een koeler grijs te zien dan het bij de verkenning vrijgelegde grijs dat jarenlang bedekt is geweest.

N.B. Laag 5 in de kleurtrap blijkt middels verfmonsteranalyse te behoren tot de grijsbruine afwerking (6) uit 1915.

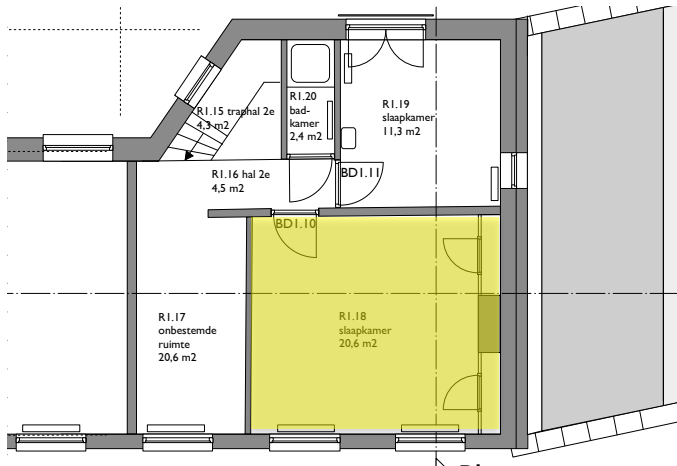
PW 06/1 Kleurtrap

PW 06/1 Verfdwarsdoorsnede
Opvallend gepolariseerd licht, vergroting 125x

} lichtgrijs herhaald
} oorspronkelijk lichtgrijs

Tweede verdieping

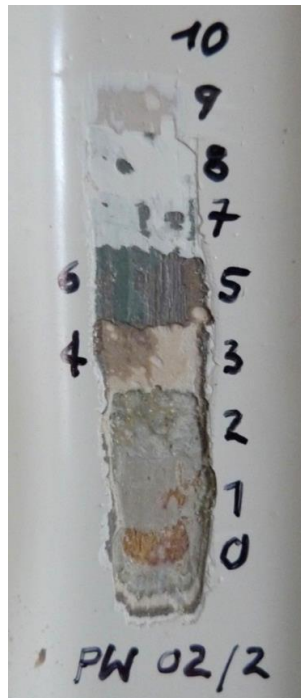
Kamer 1.18

In deze kamer is net als op de eerste verdieping een rijker versierd deurkozijn met rozetten gesitueerd. Ook hier is op de zuidmuur historisch raggelwerk aanwezig.

Bij de kleurhistorische verkenning in 2012 konden de opeenvolgende kleurstellingen op de deur en het deurkozijn met rozetten goed worden vastgesteld en in beeld gebracht. De laagvolgorde wijkt gedeeltelijk af van de kamer op de eerste verdieping.

Kamer 1.18 Zicht op toegangsdeur met kozijn met rozetten

Kleurtrap op deurkozijn

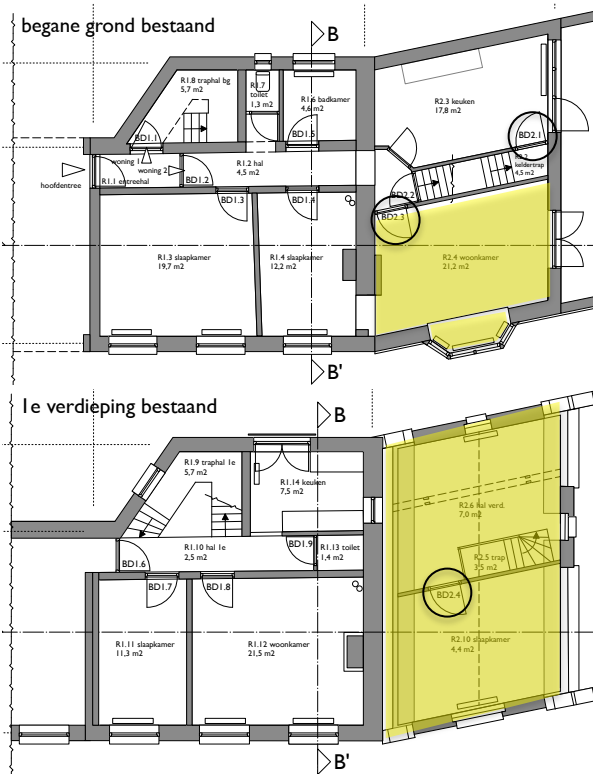
Kleurtrap op rozet

Het **lichtgrijs (1-2)** uit de Kramm periode vormt het eerste afwerkstadium op het houtwerk.

Hierna volgt een **lichtbeige (3)** afwerking, waarbij de rozetten in de hoeken deels verguld waren: de bladeren zijn net als de rest lichtbeige, en de achtergrond en knop zijn **verguld**.

Daarna werd vermoedelijk lange tijd niet geschilderd in deze kamer en volgt het **grijsbruin uit 1915 (4)**. Het hierop volgende koel groen en de verscheidene wit- en beigetinten komen in de rest van het pand ook veelvuldig voor (**6-10**).

Dienstwoning

Begane grond en eerste verdieping

In de dienstwoning, die in 1915 werd gebouwd als uitbreiding van het poortgebouw, zijn op de begane grond in de woonkamer originele deuren naar de achtergelegen tuin aanwezig, alsmede een erker, en in de keuken bevindt zich in de oostgevel een glazen pui.

De trappartij gelegen tussen de keuken en de woonkamer dateert ook uit de bouwtijd, maar sporen op de leuning van de balustrade op de eerste verdieping verraden dat de oorspronkelijke balusters hier ooit vervangen zijn (zie foto op de volgende pagina).

Ook zijn in deze woning enkele 19de-eeuwse paneeldeuren aanwezig (locaties hiernaast omcirkeld).

Er is kleuronderzoek uitgevoerd op twee van de paneeldeuren, de erker, en een raamkozijn en de trapleuning op de verdieping.

Het houtwerk toont hier, met uitzondering van de hergebruikte 19de-eeuwse paneeldeuren, een laagopbouw die ongeveer vier opeenvolgende kleurstadia vertegenwoordigt.

Woonkamer op de begane grond in de dienstwoning met dubbele tuindeur (links) en erker (rechts)

19de-eeuwse paneel deur, woonkamer

19de-eeuwse paneel deur, 1ste verdieping

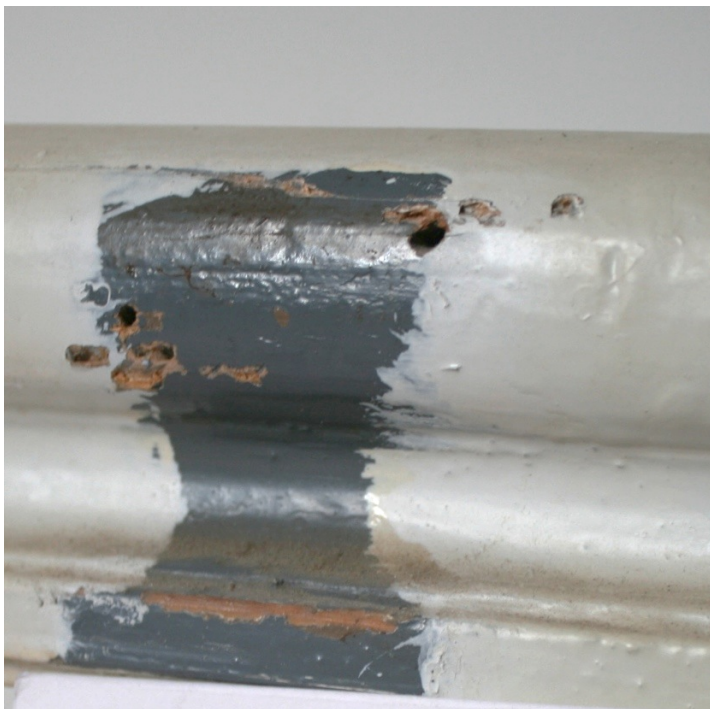

19de-eeuwse paneel deur, keuken

De eerste afwerklaag op deuren, vensters en trap is **grijsbruin**. Deze grijsbruine afwerking markeert het jaartal 1915, het bouwjaar van de dienstwoning. Op de dubbele tuindeur en het houtwerk van de erker op de begane grond, alsmede op de ramen op de verdieping, is bovenop de originele grijsbruine afwerking en opeenvolging van enkele wit- en beige tinten aanwezig. De trap is daarentegen na het grijsbruin overschilderd in een donker koelgrijs, wat goed zichtbaar is ter plaatse van de sporen van de vroegere balusters, en vervolgens in het huidige wit.

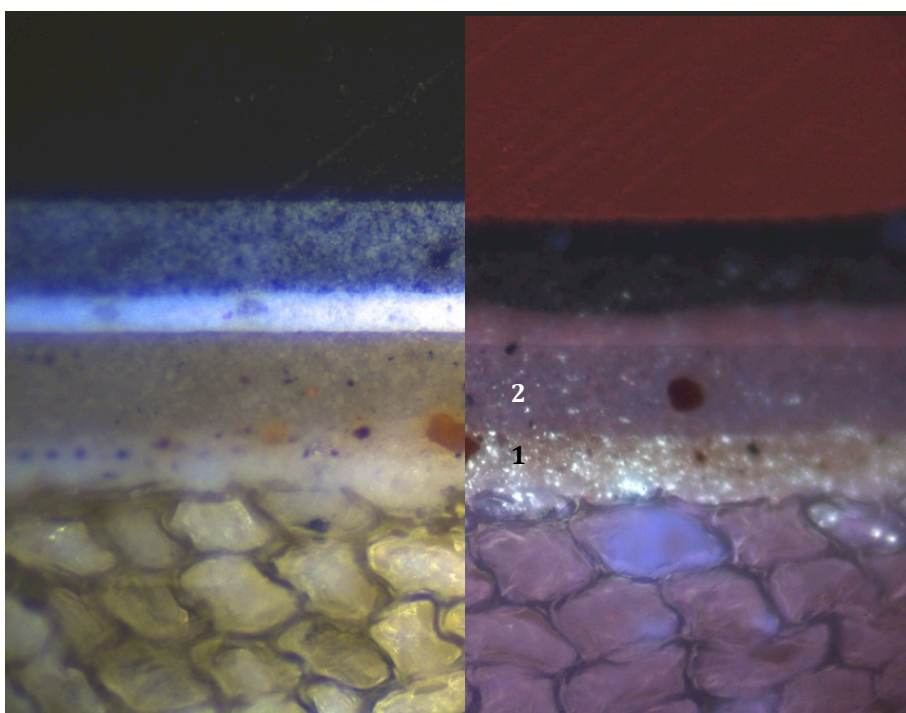

Origineel raamkozijn en balustrade van trap

Op de leuning van de balustrade zijn sporen aanwezig van vroegere balusters. Hier is de eerste overschildering in donker koelgrijs goed zichtbaar.

Middels verfmonsteranalyse kon het oorspronkelijke grijsbruine afwerkstadium uit 1915, dat overall in de woning is toegepast, goed worden bestudeerd. Deze verfafwerking is ook in nagenoeg alle verfmonsters uit het hoofdgedeelte van het poortgebouw gedetecteerd. Daar dient deze laag als referentie voor datering van de overige afwerkstadia. Dit gebeurt onder andere op basis van een typische zinkwitfluorescentie van de grondlaag **(1)**, die ontbreekt in de afwerklaag **(2)**. Deze eigenschap, alsmede de typische grijsbruine kleur, maakt de laag goed herkenbaar.

PW T/A
Verfdwarsdoorsnede
Opvallend gepolariseerd licht (links)
UV-licht (rechts)

Vergroting 200x

Hergebruikte 19de-eeuwse paneeldeuren

De paneeldeur in de woonkamer is een deur die zich oorspronkelijk in het hoofgedeelte of in het inmiddels afgebroken gedeelte van het poortgebouw bevonden heeft. Bij de bouw van de dienstwoning is deze hier (her)gebruikt.

Bij de kleurhistorische verkenning werden in een kleurtrap op de binnenzijde van de deur niet meer dan 7 lagen gevonden. De kleurtrap is per toeval gemaakt op een locatie waar in het verleden flink geschuurd is en veel informatie verloren is gegaan. Het is inderdaad aannemelijk dat na verplaatsing van de deur, deze eerst goed opgeschuurd werd voordat een nieuwe afwerking werd aangebracht. De verfdwarsdoorsnede werd genomen op een locatie waar meer lagen behouden zijn, maar vertoont eveneens wat schuursporen.

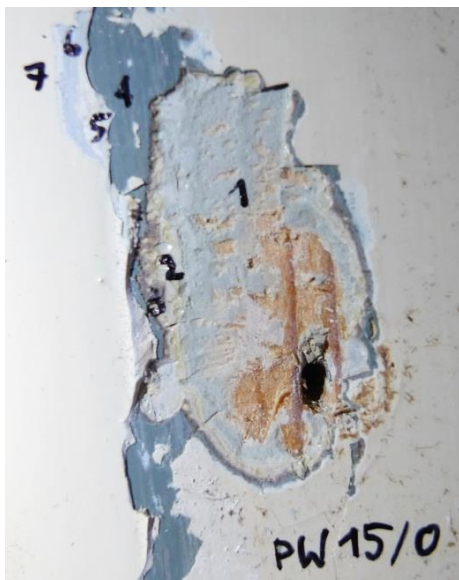
Tot aan de grijsbruine afwerking uit 1915 toont de laagopbouw de opeenvolgende kleurstadia van een onbekende ruimte in het hoofgedeelte of het inmiddels verdwenen gedeelte van het poortgebouw. Tot aan deze laag vertoont dit verfmonster verwantschap met de laagvolgorde die in het hoofgedeelte aan de noordzijde van de gang werd aangetroffen.

Het oorspronkelijke **lichtgrijs (1)** uit de Kramm periode wordt, net als op de deur van kamer 1.18 op de eerste verdieping van het hoofgedeelte, een keer herhaald.

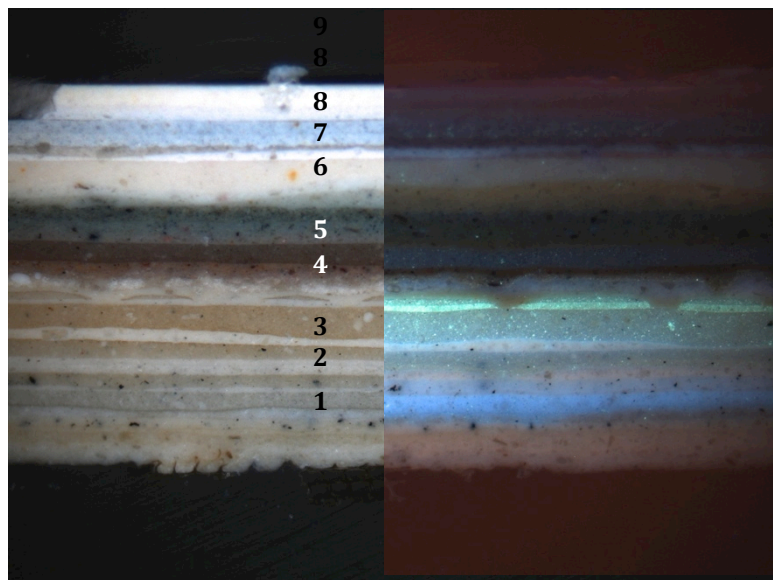
Vervolgens volgen twee afwerkstadia in een warm beige (**2-3**). Beide vertonen overeenkomsten met beige lagen die in de gang op de begane in het poortgebouw werden aangetroffen. De tweede beige afwerkfase bevat veel zinkwit en kan qua datering na 1870 worden geplaatst.

Hierna zijn er schuursporen zichtbaar. Vanaf dit punt in de laagopbouw behoort de deur en daarop aanwezige verflagen tot de kleurgeschiedenis van de kamer waar deze zich nu in bevindt. Na het **grijsbruin uit 1915 (4)** komt eerst een **koel groen (5)** en vervolgens verschillende moderne afwerkingen in wittinten en lichtgrijs (**6-8**).

De paneeldeur op de verdieping behoort eveneens qua laagopbouw bij het hoofgedeelte van het poortgebouw en ook daar komt het verflagenpakket sterk overeen met de laagopbouw in de gang op de begane grond. Vanaf het grijsbruine afwerkstadium uit 1915 is de deur in de dienstwoning gesitueerd. Na het grijsbruin volgen hier verflagen in wit, rood, geelbeige en wit.

PW 15/0 Kleurtrap op deur

PW 15/0 Verfdwarsdoorsnede Opvallend gepolariseerd licht (links) en UV-licht (rechts) Vergroting 125x

N.B. De nummering in de laagopbouwbeschrijving heeft betrekking op de verfdwarsdoorsnede en niet op de kleurtrap.

Conclusie en advies

Overzicht historische kleurstellingen

Alhoewel de aangetroffen verflaagvolgordes in de vertrekken en op afzonderlijke interieuronderdelen op het eerste oog sterk verwant leken, blijken er na nauwe observatie van de kleurtrappen onderling verschillen te bestaan. Door resultaten uit uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek en microscopische verfmonsteranalyse is echter veel duidelijk geworden. Bouwhistorisch onderzoek heeft uitgewezen uit dat er in het verleden verschuivingen van wanden en deuren hebben plaatsgevonden en dat de indeling van de vertrekken meerdere keren is aangepast. Dit kon enkele discrepanties in laagvolgordes verklaren, bijvoorbeeld op de deur in de gang en van kamer 1.3 in het hoofdgedeelte van het gebouw.

Op basis van verfmonsteranalyse kon voorts worden bepaald, welke van de deuren, die zich niet meer op de oorspronkelijke locatie bevinden, in het verleden vermoedelijk samen in één (soortgelijke) ruimte gesitueerd waren. Zodoende konden de historische kleurstellingen van de vertrekken toch in grote lijnen worden vastgesteld.

In de onderstaande tabel zijn de opeenvolgende kleurstellingen in de verschillende vertrekken schematisch weergegeven, zodat een indruk wordt verkregen van de kleurwijzigingen in de loop der jaren. Tegelijkertijd maakt de tabel inzichtelijk hoe in de opeenvolgende fases de kleurverhouding was tussen de verschillende vertrekken alsmede tussen de afzonderlijke interieuronderdelen (houtwerk – muur).

N.B. De kleuren in de tabellen zijn geen werkelijke weergaves van de in situ aangetroffen kleuren, maar een benadering van de kleuren om een indruk te geven van de kleurgechiedenis in haar totaliteit.

Poortgebouw						Dienstwoning		
Gang, overloop	Muur	Kamers begane grond		Kamers verdiepingen		Trap	Muur	Houtwerk
1830	n.v.t.	1830		1830		n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	n.v.t.					n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	n.v.t.					n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	n.v.t.					n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	n.v.t.			1.12	1.18	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
	n.v.t.	>1870		1.12	1.18	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
1915		1915		1915		1915	1915	1915
		1.3	1.4					
								trap ramen en deuren
1959		1959		1959		1959		1959

Poortgebouw

In het hoofdedeelte van het poortgebouw dateren de meeste interieuronderdelen uit de periode van de verbouwing van het Paushuize door Christiaan Kramm. De kleurgeschiedenis die middels dit onderzoek is vastgesteld dateert dus niet verder terug dan ca. 1830. Op de begane grond van het poortgebouw werd het houtwerk vaker opnieuw geschilderd dan op de verdiepingen.

In de eerste drie afwerkstadia sinds 1830 is telkens één kleur toegepast op al het houtwerk. Vanaf het vierde afwerkstadium zijn de vertrekken (soms) verschillend van kleur geweest.

De oorspronkelijke afwerking op het houtwerk van ramen en deuren uit 1830 was op alle locaties **lichtgrijs**. Deze afwerklaag oogt in sommige stratigrafiën wat donkerder, en in andere wat koeler. Dit kan verklaard worden door verschillen in de mate en wijze van verkleuring van de verflaag, die per ruimte en onderdeel kan verschillen. Dit kan bijvoorbeeld veroorzaakt worden door inwerking van het bindmiddel uit een bovenliggende verflaag, en/of verschillende lichtomstandigheden. De lichtgrijze afwerking blijkt op sommige locaties een keer te zijn herhaald, bij wijze van een opfrisbeurt. Deze tweede versie van de lichtgrijze fase oogt iets koeler dan de eerste.

Na het lichtgrijs volgt overal een **geelbeige** dan wel **okergeel**; een laag die op verschillende locaties nogal in tint varieert. Daarna is op alle locaties één of meerdere **beige** afwerkingen gevonden die eveneens onderling qua uiterlijk wat verschillen vertonen.

Vanaf de vierde kleurfase bestaan er kleurverschillen tussen de vertrekken. Op de begane grond en eerste verdieping werd in de kamers een **roze** afwerklaag aangebracht, terwijl in de gang en op de tweede verdieping de beige kleur werd aangehouden dan wel herhaald/ opgefrist.

In 1915, het bouwjaar van de dienstwoning en de trappartij in het hoofdedeelte van het poortgebouw, wordt het houtwerk in het gehele pand egaal **grijsbruin** geschilderd. De muren in de verkeersruimten (gang en trappenhuis) waren **rossig beige** geschilderd in combinatie met het grijsbruine houtwerk.

Tussen 1915 en 1941 wordt het gebouw vermoedelijk opgedeeld in twee woningen (één op de begane grond en één op de verdiepingen). Dit verklaart dat de volgende kleurfasen verschillende kleurstellingen tonen op de begane grond en de verdiepingen. In de woning op de begane grond werd twee keer vaker geschilderd dan in de bovenwoning. Hierbij kregen de gang, kamer 1.3 en kamer 1.4 allen een verschillende kleurstelling (resp. **wit**, **houtimitatie** en **grijsgroen**). Daarna werd de gang **lichtgeel** geschilderd en de kamers allebei opnieuw **grijsbruin**.

Mogelijk werden de woningen weer samengevoegd bij de verbouwing in 1959. De volgende kleurfase toont namelijk weer een uniform toegepaste afwerking van het houtwerk in een **donker koelgroen**. Alleen in de gang werd deze kleur niet toegepast (maar in plaats daarvan een **gebroken wit**). Tenslotte volgen enkele opeenvolgende modernere verfafwerkingen, allen in lichte tinten: **wit**, **beige** en **grijs**.

Mogelijke kleurstellingen voor het houtwerk

De eerste kleur, lichtgrijs, markeert de Kramm periode en past bij de vormgeving van de paneeldeuren en vensters. Omdat dit de oorspronkelijke kleur van het houtwerk is, dient deze (voldoende) tot uitdrukking te komen in het nieuwe kleurbeeld. De gele, beige en roze kleur geven latere 19de-eeuwse kleurstellingen weer, en zouden desgewenst plaatselijk toegepast kunnen worden in het poortgebouw (bijvoorbeeld elk in een kamer). Alle tot nog toe genoemde kleuren waren in het 17de- en 18de-eeuwse interieur overigens ook heel gangbaar.

Het grijsbruin markeert het jaar 1915, een belangrijk jaar uit de bouwgeschiedenis van het pand, en is de oorspronkelijke kleur van de trappartij.

Onder de kleuren zijn met de historische verflagen corresponderende *Farrow & Ball* kleurcodes opgenomen, e.e.a. nader te bapelen in situ en na kleurproeven.

1830	ca. 1840	ca. 1850	ca. 1860	1915
Mizzle 226 Blue Gray 91 Light Blue 22 Pigeon 25	Sudbury Yellow 51 Farrow's Cream 67	Savage Ground 213 Joa's White 226 Matchstick 2013	Setting Plaster 231 N.B. definitieve selectie van kleuren na overleg.	Charleston Gray 243

Dienstwoning

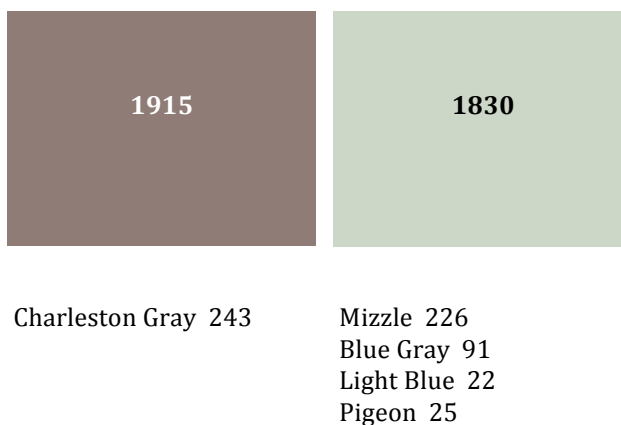
De dienstwoning dateert uit 1915 en de ramen, deuren en trappartij werden toen voorzien van een grijsbruine kleurafwerking. Deze grijsbruine kleur werd ook nagenoeg op al het houtwerk in het hoofdgedeelte van het poortgebouw aangebracht. In het nieuwe kleurbeeld kunnen de oorspronkelijke interieuronderdelen uit 1915 in deze kleur herschilderd worden.

Na de oorspronkelijke grijsbruine afwerking volgen enkele afwerkingen in grijs, koelgroen en wit.

In de dienstwoning zijn enkele 19de-eeuwse paneeldeuren toegepast die afkomstig zijn uit het hoofdgedeelte van het poortgebouw. Deze tonen dezelfde laagvolgorde als de deuren in de gang van het poortgebouw.

Mogelijke kleurstellingen voor het houtwerk

Het grijsbruin is de oorspronkelijke kleur op de ramen, dubbele tuindeur en erker in de woonkamer, en de trappartij. Het lichtgrijs is de oorspronkelijke afwerking van de hergebruikte 19de-eeuwse paneeldeuren. Om de combinatie van deze verschillende bouwfasen en het hergebruik van de deuren te benadrukken, zou het lichtgrijs op de deuren gereconstrueerd kunnen worden. De daaruit voortkomende combinatie van koel lichtgrijs en warm grijsbruin is erg fraai. De kleuren zijn bovendien goed met elkaar te verenigen middels een passende wandafwerking. In het interieurontwerp zal hiervoor gedetailleerd advies worden gegeven.

N.B. De hierboven getoonde kleuren zijn benaderingen (geen werkelijke weergaves) van de originele kleuren en kunnen op een beeldscherm en in afgedrukte vorm verschillend overkomen.

Wandafwerking

Voor de vertrekken aan de zuidzijde van het gebouw worden wandbekledingsmaterialen geselecteerd op basis van de aangetroffen historische kleurstellingen. Bij het selecteren van geschikte materialen en motieven wordt rekening gehouden met de in situ gevonden fragmenten historisch papierbehang. Ook wordt gezocht naar dessins die passend zijn bij de verschillende fasen uit de geschiedenis van het pand.

De kleuren voor de wanden die niet worden voorzien van een wandbekledingsmateriaal worden in situ nader bepaald n.a.v. de gekozen kleuren voor het houtwerk en de geselecteerde wandbekleding.

N.B. Het interieuradvies en -ontwerp wordt na overleg apart aangeleverd.